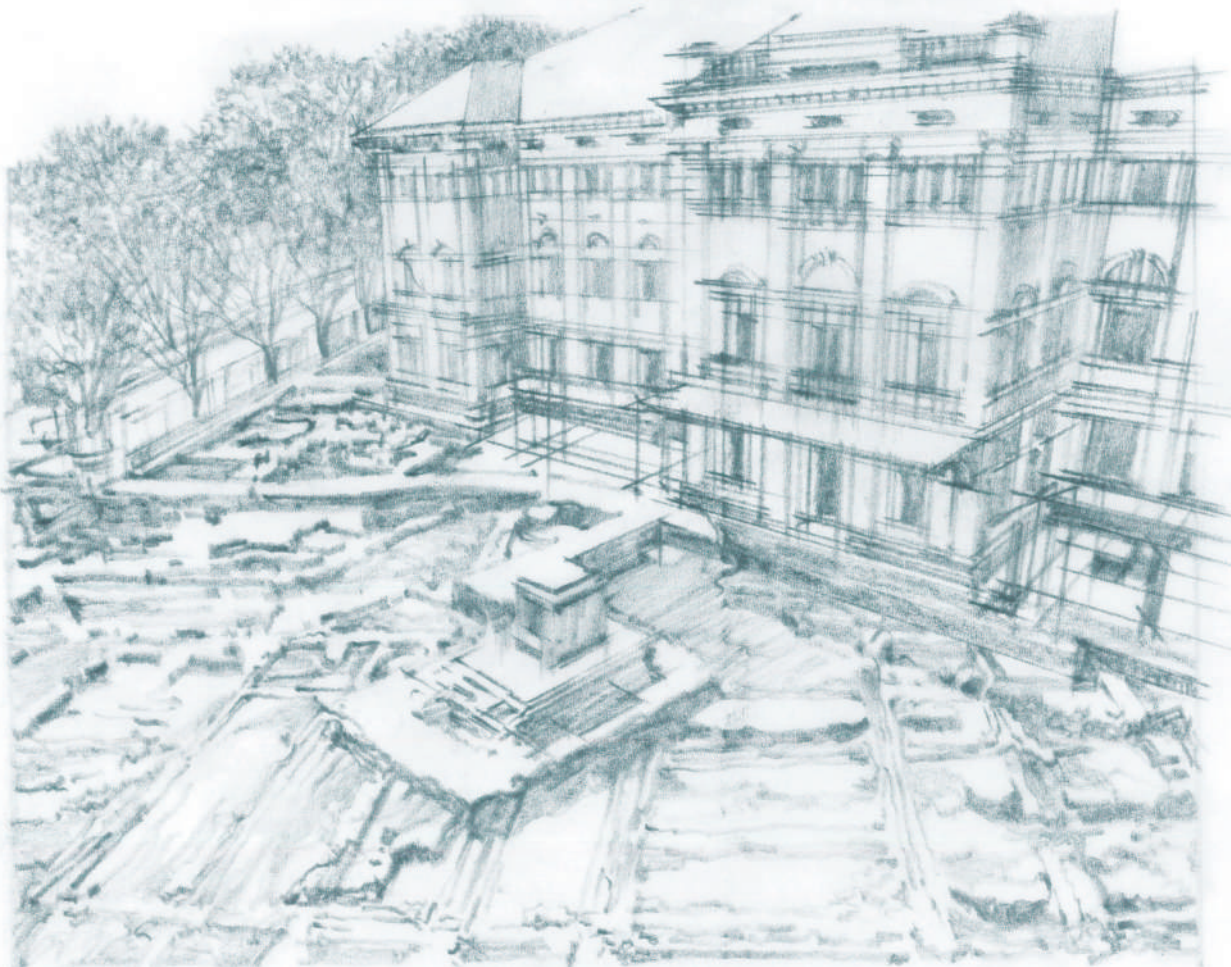

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

โบราณคดี มิวเซียมสยาม

โบราณคดีมิวเซียมสยาม

โบราณคดีมิวเซียมสยาม

บรรณาธิการอำนวยการ

ราเมศ พรหมเย็น

ผู้เขียน

กรรณิการ์ สุธีรัตนาภิรมย์

คณะบรรณาธิการ

กรรณิการ์ สุธีรัตนาภิรมย์

ฉัตร ชมะวรรณ มุกดาวิจิตร

วรกานต์ วงษ์สุวรรณ

ศราวัน วินทุพราหมณกุล

ภาพปก

รณฤทธิ์ ธนโกเศศ

ข้อมูล

ชินดนัย ไม้เกตุ

หฤษฎ์ แสงไฟโรจน์

ห้องคลังโบราณวัตถุสถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ที่มาของเนื้อหา

โครงการศึกษาขุดค้นและขุดแต่งทางโบราณคดีภายในพื้นที่กระทรวงพาณิชย์ (เดิม)

ถนนสนามไชย โดย ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

ที่มาของภาพประกอบ

โครงการศึกษาขุดค้นและขุดแต่งทางโบราณคดีภายในพื้นที่กระทรวงพาณิชย์ (เดิม)

ถนนสนามไชย โดย ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ข้อมูลทางบรรณานุกรม

กรรมการ สุธีรัตนภิรมย์.

โบราณคดีมิวเซียมสยาม.--กรุงเทพฯ : สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ
สังกัดสำนักงานบริหารและพัฒนาองค์ความรู้ (องค์การมหาชน), 2563.

152 หน้า.

1. โบราณคดี. 2. การสำรวจทางโบราณคดี. I. ชื่อเรื่อง.

930.1

ISBN 978-616-8162-10-1

จัดพิมพ์โดย

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

เลขที่ 4 ถนนสนามไชย แขวงพระบรมมหาราชวัง

เขตพระนคร กรุงเทพฯ 10200

โทร 02 225 2777

webmaster@ndmi.or.th

พิมพ์ครั้งแรก สิงหาคม 2563

จำนวนพิมพ์ 1,000 เล่ม

ออกแบบและพิมพ์ที่ บริษัท ภาพพิมพ์ จำกัด

สารบัญ

สารจากผู้อำนวยการ

คำนำ

บทนำ โบราณคดีมิวเซียมสยาม	11
แนวคิดการจัดตั้ง	13
สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ	
แรกจัดตั้งมิวเซียมสยาม	14
สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ	
โบราณคดี คืออะไร	16
มิวเซียมสยาม	17
กับการชูดค้นทางโบราณคดี	
ประวัติศาสตร์ความสำคัญ	18
ของพื้นที่มิวเซียมสยาม	

เล่าเรื่องจากหลักฐานทางโบราณคดี	27
ป้อมเมืองบางกอกหรือป้อมวิไชยเณทร์	30
เหตุการณ์กบฏมัทกะสัน	39
ป้อมเมืองบางกอกหลังผลัดแผ่นดิน	40
สุริยสมัยสมเด็จพะเพทราชา	
วังท้ายวัดพระเชตุพนฯ	47
วังท้ายวัดพระเชตุพนฯ จากหลักฐานทางโบราณคดี	56
ทางเดินรอบวัง	71
งานช่างประดับมุก	80
กรมหลวงอดิศรอุดมเดชกับการทหารม้า	84
ข้าวของเครื่องใช้	91
รีอวังท้ายวัดเชตุพนฯ สร้างกระถางพานิชย์	118
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ	125
กับกระถางพานิชย์	
สถาปัตยกรรมอาคารกระถางพานิชย์	131
ศาลาแยกธาตุ	134
ย้อนภาพอดีต 100 ปี พื้นที่รอบกระถางพานิชย์	137
บทสรุป	147
รายการอ้างอิง	150

สารจากผู้อำนวยกา

มิวเซียมสยาม สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ ได้รับการจัดตั้งมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2547 เพื่อให้เป็นต้นแบบขององค์กรการเรียนรู้ที่บูรณาการศาสตร์ด้านต่าง ๆ เข้าด้วยกันและสื่อสารความรู้สู่สาธารณะผ่านความเป็น “พิพิธภัณฑ์การเรียนรู้”

พื้นที่ที่ปัจจุบันเป็นมิวเซียมสยามนั้น เป็นพื้นที่ที่มีประวัติศาสตร์มายาวนานนับจากก่อนการสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์จนถึงปัจจุบัน พื้นที่นี้ได้ผ่านการใช้งานสำคัญ ๆ มาหลายลักษณะ กล่าวคือ เป็นพื้นที่วัง เป็นพื้นที่แห่งการสร้างงานช่างมุก เป็นจุดแรกที่ก่อกำเนิดอาคารสำนักงานราชการในยุคสมัยใหม่ ก่อนที่จะกลายเป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้ในปัจจุบัน

หนังสือเล่มนี้จะพาผู้อ่านย้อนกลับไปในปี พ.ศ. 2548 เมื่อสถาบันฯ ได้รับมอบพื้นที่กระทรวงพาณิชย์ เลขที่ 4 ถนนสนามไชย จากกรมธนารักษ์เพื่อจัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้ และด้วยเหตุที่พื้นที่นี้เป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ จึงมีความจำเป็นที่จะต้องมีการสำรวจทางโบราณคดี เพื่อศึกษาข้อมูลของพื้นที่ก่อนที่จะพัฒนาพื้นที่ให้เป็นพิพิธภัณฑ์ กระบวนการขุดค้นศึกษาดังกล่าวได้กระทำโดยคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร โดยตลอดระยะเวลาในการดำเนินการทางคณะโบราณคดีได้ทำการบันทึก รวบรวมองค์ความรู้ และจัดทำเป็นรายงานมอบให้แก่สถาบันฯ รายงานฉบับนี้มีข้อมูลสำคัญทางประวัติศาสตร์โบราณคดีเมืองที่เป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของพื้นที่

ด้วยภารกิจด้านการเผยแพร่ความรู้ สถาบันฯ ได้เชิญผู้เชี่ยวชาญศาสตราจารย์ ดร. กรรณิการ์ สุธีรัตนภิรมย์ ผู้เป็นหนึ่งในทีมนักโบราณคดีที่ดำเนินการขุดค้น ให้ดำเนินการเรียบเรียงข้อมูลรายงานการขุดค้นทางโบราณคดี เพื่อจัดทำเป็นต้นฉบับหนังสือ เพื่อเผยแพร่ความรู้ทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ให้เข้าถึงได้ง่ายสำหรับสาธารณชน

สถาบันฯ หวังว่า หนังสือ “โบราณคดีมิวเซียมสยาม” เล่มนี้ จะเป็นประโยชน์ในการศึกษา ค้นคว้า และเป็นแรงบันดาลใจในการสรรค์สร้างสิ่งใหม่ จากองค์ความรู้ดั้งเดิมที่ถูกฝังอยู่ใต้พื้นที่แห่งนี้

ราเมศ พรหมเย็น

ผู้อำนวยการสถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

คำนำ

นับตั้งแต่พื้นที่แห่งนี้ “มิวเซียมสยาม” ถูกขุดค้นครั้งแรกโดยภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ณ ตำแหน่งเดิมที่เคยเป็นที่ตั้งของกระทรวงพาณิชย์ มาก่อน การขุดค้นในครั้งนี้ได้มีส่วนช่วยพัฒนาและปรับปรุงให้เกิดแหล่งเรียนรู้แห่งใหม่ ในนามสถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ นับเป็นเวลากว่า 14 ปีมาแล้ว ความรู้และ ข้อมูลหลักฐานที่พบในครั้งนั้นยังไม่ได้รับการเปิดเผยสู่สาธารณชนมากนัก ซึ่งเป็นที่น่าเสียดายยิ่ง หากจะไม่มีใครรู้เลยว่า

ณ ที่แห่งนี้ คือ แหล่งโบราณคดีที่เคยมีการขุดค้นพื้นที่กว้างขนาดใหญ่ที่สุดในกรุงเทพฯ เป็นครั้งแรก

ณ ที่แห่งนี้ เคยเป็นวังเจ้านายองค์สำคัญมาตั้งแต่ครั้งแรกตั้งกรุงเทพฯ

ณ ที่แห่งนี้ เคยเป็นแหล่งผลิตงานช่างมุกแห่งกรุงรัตนโกสินทร์

ณ ที่แห่งนี้ ได้ดินเคยมีเครื่องถ้วยเครื่องแก้วต่างชาติถูกฝังมากมายนับหลาย

ขอขอบคุณสถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติที่เห็นคุณค่าและความสำคัญของการเผยแพร่ความรู้ด้านโบราณคดีสู่สาธารณชน และให้ผู้เขียนได้มีโอกาสแปลงรายงานการขุดค้นทางโบราณคดี ซึ่งเป็นรายงานเชิงวิชาการสู่หนังสือโบราณคดีมิวเซียมสยาม ฉบับกระทัดรัด กระชับ เข้าใจง่าย อ่านเพลิน และเกิดการเรียนรู้ที่กระตุกต่อมคิด ขอขอบคุณนักโบราณคดีผู้ขุดค้นมิวเซียมสยามทุกท่านที่ร่วมกันปลุกอดีตกลับขึ้นมาใหม่ ขอขอบคุณ พี่ไก่ รณฤทธิ์ ธนโกเศศ ผู้บุกเบิกและส่งเสริมให้เกิดงานโบราณคดีในมิวเซียมสยามและแห่งอื่น ๆ ในกรุงเทพฯ อีกทั้งยังให้เกียรติเป็นผู้วาดหน้าปกหนังสือเล่มนี้

เพียงหยิบหนังสือโบราณคดีมิวเซียมสยามเล่มนี้ขึ้นมาอ่าน หวังเป็นอย่างยิ่งว่าผู้อ่านจะได้รับความรู้ด้านโบราณคดีและความเพลิดเพลินไปในคราวเดียวกัน เปรียบเสมือนว่าได้ย้อนสู่อดีตวันวาน และเมื่อได้ก้าวเข้าสู่มิวเซียมสยามครั้งใด จะรู้สึกได้ว่าที่นี่ไม่ใช่เพียงผืนดินธรรมดา แต่ทุกหนแห่งล้วนมีเรื่องราวความหมายซ่อนอยู่

บทนำ
โบราณคดีมิวเซียมสยาม

“

มิวเซียมสยาม จะเป็นพิพิธภัณฑ์
ที่ปลูกความรู้ให้กลับมามีชีวิต
จุดประกายความคิด ปลูกทางชีวิตอุดมปัญญา
เรามีกระบวนการทำงานที่เปิดกว้าง
ในวิธีแสวงหาความรู้จากวัตถุและสื่อร่วมสมัย
ในพื้นที่มรดกทางวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่า
ซึ่งมีประวัติศาสตร์ทับซ้อนมาอย่างยาวนาน
เพื่อให้คนรุ่นหลังได้ตระหนักและสามารถ
เชื่อมโยงอัตลักษณ์ของตนจากอดีต
มาสรรสร้างอนาคตบนฐาน
ของการรู้จักตนเอง

”

ราเมศ พรหมเย็น

ผู้อำนวยการสถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

แนวคิดการจัดตั้ง สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ ภายใต้สังกัดสำนักงานบริหารและพัฒนาองค์ความรู้ (องค์การมหาชน) (The Office of Knowledge Management and Development, OKMD) จัดตั้งขึ้นเพื่อ “กระตุกต่อมคิด” ของคนไทยให้สามารถอยู่ท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ของโลกได้อย่างรู้เท่าทันและเท่าเทียม ซึ่งการทำให้สังคมไทยเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้อย่างมีคุณภาพจึงต้องทำให้คนทุกระดับสามารถแสวงหาความรู้ใหม่ ๆ ด้วยตนเอง ได้ตลอดเวลา เพราะคุณภาพชีวิตของคนรุ่นใหม่ให้คุณค่าต่อการศึกษาเรียนรู้ที่สามารถเข้าใจโลกที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว สามารถเข้าใจปัญหาควบคู่ไปกับความเพลิดเพลิน ประเทศจึงต้องการ “พิพิธภัณฑ์” ในฐานะที่เป็นสถาบันใหม่ที่สะท้อนความมั่นคงของสังคม วัฒนธรรม เอกลักษณ์ และความภาคภูมิใจในสังคมของตน

แรกจัดตั้งมิวเซียมสยาม สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

จากแนวคิดข้างต้น มิวเซียมสยาม : พิพิธภัณฑ์การเรียนรู้ (Museum Siam : Discovery Museum) จึงจัดตั้งขึ้นภายใต้สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ (สพร.) เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้นอกห้องเรียนแนวใหม่เพื่อสร้างความเข้าใจในการรู้จักตนเอง รู้จักเพื่อนบ้าน รู้จักโลก และสร้าง “แนวคิดและภาพลักษณ์ใหม่” ของพิพิธภัณฑ์ในสังคมแห่งการเรียนรู้ผ่านเทคโนโลยีนำสมัยและกิจกรรมสร้างสรรค์ เพื่อให้การเรียนรู้ประวัติศาสตร์และสิ่งรอบตัวเป็นไปอย่างสนุกสนาน และเป็นการเปิดมุมมองเพื่อการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ ภายใต้รากฐานที่มั่นคงให้กับสังคม

การจัดตั้งมิวเซียมสยามภายใต้สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติได้เลือกทำเลตั้งอยู่ในเมืองเก่ากรุงรัตนโกสินทร์ บริเวณพื้นที่ที่เคยเป็นที่ตั้งของกระทรวงพาณิชย์ ซึ่งมีพื้นที่กว้างขวางพอสำหรับรองรับกิจกรรมต่าง ๆ อย่างคล่องตัว และเนื่องจากพื้นที่แห่งนี้เคยเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์โบราณคดี จึงจำเป็นต้องดำเนินการขุดค้นทางโบราณคดีตามกระบวนการทางวิชาการ เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานสำหรับการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่ตามแนวทางการอนุรักษ์และสร้างสรรค์บนฐานแห่งการพัฒนาทางวัฒนธรรม

“

...ตอนทำมิวเซียมสยาม พ.ศ. 2549
เป็นโชคดีครั้งเดียวในประวัติศาสตร์
โบราณคดีเมือง ที่นักโบราณคดีเมือง
ได้มุดให้ขุดทั้งพื้นที่เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์
โบราณวัตถุของคนในอดีตอย่างเต็มที่

”

ผศ.ดร.กรรณิการ์ สุธีรัตนาภิรมย์

โบราณคดี คืออะไร

โบราณคดี คือ การศึกษาเรื่องของคนในมิติต่าง ๆ ในด้านสังคม วัฒนธรรม สภาพแวดล้อม และการเปลี่ยนแปลงเรื่องราวต่าง ๆ จากช่วงเวลาหนึ่งสู่ช่วงเวลาหนึ่ง โดยศึกษาจากสิ่งที่คนทำขึ้นหรือทิ้งร่องรอยเอาไว้ หรือที่เรียกว่า หลักฐานทางโบราณคดี

หลักฐานทางโบราณคดี คือ ร่องรอยต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับคนตั้งแต่สมัยอดีต ทั้งที่ตั้งใจทำขึ้นหรือไม่ก็ได้ หลักฐานทางโบราณคดีคือสิ่งที่อยู่รอบ ๆ ตัว ทั้งบนดิน ใต้ดิน หรือใต้น้ำ

- **วัตถุที่คนทำขึ้น (artefact)** คือ สิ่งที่คนทำขึ้น เช่น เครื่องปั้นดินเผา พระพุทธรูป เครื่องมือหิน หรือที่เรียกว่าโบราณวัตถุรวมไปถึงสิ่งก่อสร้าง หรือที่เรียกว่าโบราณสถานด้วย

- **นิเวศวัตถุ (ecofact/biofact)** คือ วัตถุธรรมชาติที่คนไม่ได้ทำขึ้นแต่มีความสัมพันธ์กับคน โดยคนอาจจะนำมาใช้หรือเกี่ยวข้องทั้งที่ตั้งใจและไม่ตั้งใจ เช่น กระดูกสัตว์ เปลือกหอย เมล็ดพืช ก้อนหิน เป็นต้น

- **ร่องรอยผิดวิสัย (feature)** คือ ร่องรอยที่เกิดจากกิจกรรมของคน เช่น กองไฟ หลุมเสาบ้าน หลุมฝังศพ หลุมขะยะ ดินถมทำลานบ้าน

วิธีค้นหาหลักฐานทางโบราณคดี นักโบราณคดีใช้วิธีการสำรวจและการขุดค้นทางโบราณคดีเพื่อค้นหาหลักฐานทางโบราณคดีทั้งบนดิน ใต้ดิน และใต้น้ำ ในทุก ๆ ที่ที่คาดว่าจะพบเจอร่องรอยหลักฐาน บริเวณที่พบร่องรอยหลักฐานทางโบราณคดี เรียกว่า “แหล่งโบราณคดี”

มิวเซียมสยาม กับการขุดค้นทางโบราณคดี

การขุดค้นทางโบราณคดีภายในมิวเซียมสยาม ได้เริ่มดำเนินงานทางโบราณคดีในปี พ.ศ. 2549 เนื่องด้วยบริเวณนี้เป็นที่ตั้งของกระทรวงพาณิชย์มาก่อน การขุดค้นทางโบราณคดีในครั้งนี้ จึงใช้ชื่อโครงการว่า “โครงการศึกษา ขุดค้น และขุดแต่งทางโบราณคดีภายในพื้นที่กระทรวงพาณิชย์ (เดิม) ถนนสนามไชย” ดำเนินการโดยภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร มีระยะเวลาศึกษาทางโบราณคดี ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2549-2550

โครงการศึกษา ขุดค้น และขุดแต่งทางโบราณคดีภายในพื้นที่กระทรวงพาณิชย์ (เดิม) ถนนสนามไชย ดำเนินการศึกษาดังนี้

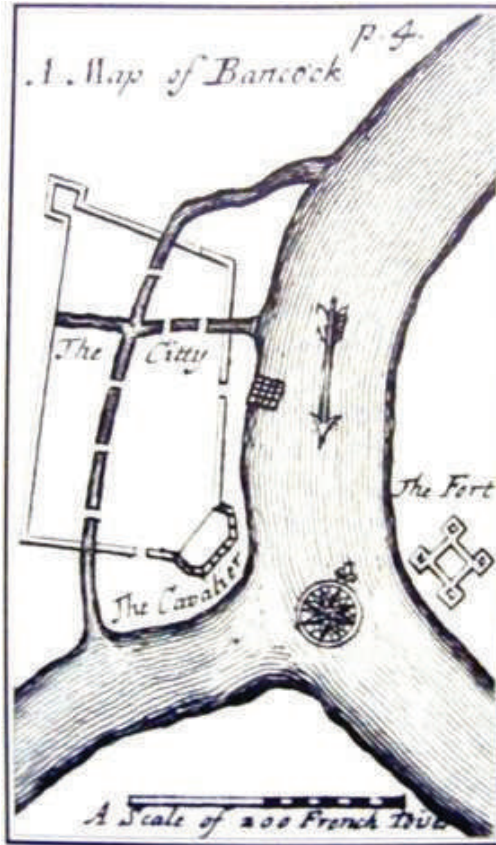
1. รวบรวมและเรียบเรียงประวัติความเป็นมาของพื้นที่จากเอกสารโบราณ ภาพถ่ายโบราณ แผนที่โบราณ
2. ขุดค้นและขุดแต่งทางโบราณคดีทั้งบริเวณ คิดเป็นปริมาณทั้งหมด 3,000 ลูกบาศก์เมตร
3. รวบรวมและบันทึกหลักฐานทางโบราณคดีที่ได้ขุดค้นนำหลักฐานทางโบราณคดีที่ได้มาวิเคราะห์ สังเคราะห์ ตีความหลักฐานทางโบราณคดี และจัดทำรายงานตามหลักวิชาโบราณคดี
4. เผยแพร่และประชาสัมพันธ์งานโบราณคดีในพื้นที่เดิมของกระทรวงพาณิชย์สู่สาธารณะ
5. ดำเนินการกลบคืนเพื่ออนุรักษ์หลักฐานทางโบราณคดีได้ดินดังเดิมตามหลักการอนุรักษ์

ประวัติศาสตร์ความสำคัญ ของพื้นที่มิวเซียมสยาม

สมัยอยุธยา

มิวเซียมสยามเคยเป็นที่ตั้งของป้อมบางกอก ป้อมปราการสำคัญของเมืองบางกอกเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์สู้รบเพื่อปราบกบฏมักกะสันและเหตุการณ์สู้รบระหว่างทหารสยามกับฝรั่งเศสในคราวผลิตแผ่นดินรัชสมัยสมเด็จพระเพทราชา พ.ศ. 2231

แผนที่เมืองบางกอกในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ ในจดหมายเหตูลา ลูแบร์
ป้อมด้านฝั่งตะวันออกคือป้อมเมืองบางกอกที่ขุดค้นพบ

สมัยธนบุรี-รัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 5

พื้นที่มีวชิรมสยามตั้งอยู่ภายในกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน ใกล้พระบรมมหาราชวัง และวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร เป็นที่ตั้งของวังเจ้านายพระองค์สำคัญ ในสมัยรัชกาลที่ 3-รัชกาลที่ 5 เรียกรวมกันว่าวังท้ายวัดพระเชตุพนฯ

แผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. 2439

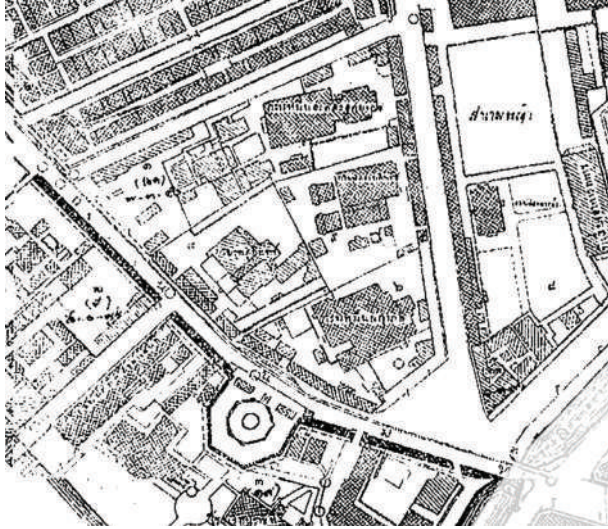
แผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. 2475

รัชกาลที่ 6-ปัจจุบัน

พื้นที่มิวเซียมสยามในช่วงแรกจัดตั้งกระทรวง ทบวง กรม เป็นที่ตั้งของสถานที่ราชการสำคัญ คือ กระทรวงพาณิชย์ และศาลาแยกธาตุ แล้วกลายเป็นมิวเซียมสยาม จวบจนทุกวันนี้

มิวเซียมสยามจากแผนที่เก่า

วังเจ้านายในแผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. 2450

กระทรวงพาณิชย์ในแผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. 2475

กระทรวงพาณิชย์และกรมวิทยาศาสตร์ในแผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. 2484

มิวเซียมสยาม จาก google map พ.ศ. 2563

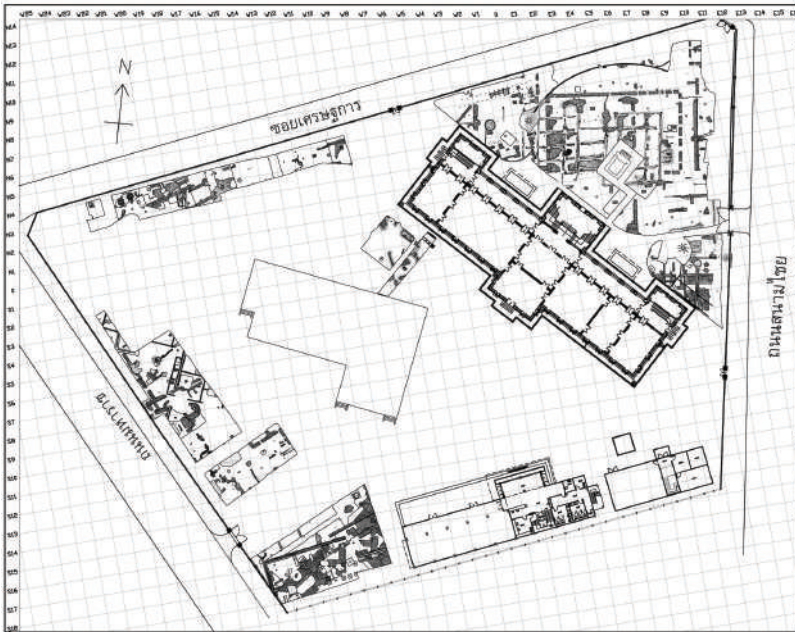

เล่าเรื่องจากหลักฐาน
ทางโบราณคดี

เล่าเรื่องจากหลักฐานทางโบราณคดี

การขุดค้นทางโบราณคดีในพื้นที่กระทรวงพาณิชย์เป็นการขุดค้นในพื้นที่กว้างที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในกรุงเทพมหานคร ด้วยพื้นที่เมืองแออัดไปด้วยสิ่งก่อสร้างและคับคั่งด้วยผู้คน ทำให้การขุดค้นโบราณคดีในกรุงเทพฯ เป็นเรื่องยาก แต่พื้นที่แห่งนี้เป็นพื้นที่กว้างและเปิดโล่ง การขุดค้นจึงเป็นไปได้โดยสะดวก การขุดค้นครั้งนี้เป็นการขุดค้นบริเวณศูนย์กลางพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ซึ่งได้พบหลักฐานทางโบราณคดีเป็นจำนวนมาก เช่น ฐานรากของป้อมเมืองบางกอกหรือป้อมวิไชยเณทร์ ฐานรากของวังท้ายวัดพระเชตุพนฯ ร่องรอยของสาธารณูปโภคโบราณ ภาชนะดินเผาพื้นเมือง เครื่องถ้วยจีน เครื่องถ้วยยุโรป เครื่องแก้ว เป็นต้น หลักฐานเหล่านี้สามารถนำมาเล่าเรื่องราวที่เคยเกิดขึ้นในอดีตอันเป็นส่วนหนึ่งของภาพชีวิตที่เคลื่อนไหวในกรุงรัตนโกสินทร์และกรุงเทพมหานคร

แผนผังการขุดค้นทางโบราณคดีในพื้นที่กระทรวงพาณิชย์ พ.ศ. 2549-2550

โบราณสถานที่พบด้านหน้าอาคารกระทรวงพาณิชย์ เมื่อครั้งขุดค้นปี พ.ศ. 2549-2550

1. ป้อมเมืองบางกอกหรือป้อมวิไชยเณทร์

ตอนหลังของพื้นที่เดิมของกระทรวงพาณิชย์ บริเวณทางออกสู่ถนนมหาราช ตรงข้ามกับโรงเรียนราชินี บริเวณนี้แต่เดิมเคยมีอาคารสำนักงาน เมื่อขุดค้นทางโบราณคดี ได้พบฐานรากของป้อมเมืองบางกอก หรือที่เรียกกันว่าป้อมวิไชยเณทร์ เป็นป้อมก่อด้วยอิฐเรียงกันเป็นแนว มีแผนผังเป็นแฉก หรือที่เรียกกันว่าป้อมรูปดาว (star fort) อิฐมีขนาดใหญ่แบบอิฐโบราณขนาดยาวประมาณ 20-30 เซนติเมตร กว้างประมาณ 10-15 เซนติเมตร สอดคล้องกับผังป้อมเมืองบางกอกที่สร้างขึ้นในสมัยอยุธยา รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช นอกจากนั้นยังพบเครื่องถ้วยจีนที่กำหนดอายุได้ว่าอยู่ในช่วงสมัยอยุธยาตอนปลาย อย่างไรก็ตาม ฐานรากของป้อมที่พบถูกอาคารสมัยใหม่สร้างทับ ทำให้พบแนวฐานรากของอาคารคอนกรีตซ้อนทับไปมา

ระหว่างการขุดค้นป้อมเมืองบางกอก บริเวณพื้นที่ตอนหลัง
ของกระทรวงพาณิชย์ บริเวณทางออกสู่ถนนมหาราช

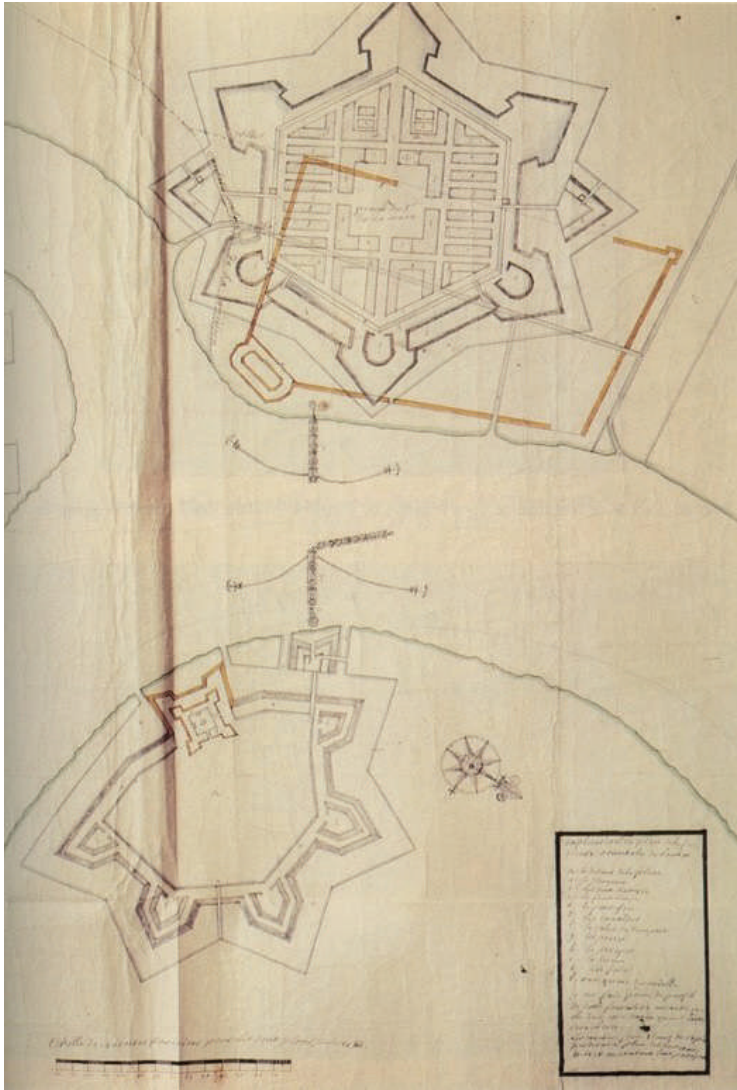

ระหว่างการขุดค้นพบป้อมเมืองบางกอก

ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. 2199-2231) ความสัมพันธ์กับชาติยุโรป โดยเฉพาะกับฝรั่งเศสเป็นไปอย่างแน่นแฟ้น การเดินทางสู่กรุงศรีอยุธยาต้องล่องเรือจากปากอ่าวตามแม่น้ำเจ้าพระยาผ่านเมืองบางกอก เมืองบางกอกจึงเป็นเมืองหน้าด่านที่สำคัญของกรุงศรีอยุธยา เรือสินค้าทั้งขาเข้าและออกจะต้องผ่านด่านภาษีแห่งนี้

ในช่วงเวลานี้ เมืองบางกอกได้รับการพัฒนาเป็นอย่างมาก แต่เดิมเคยมีป้อมปราการเป็นหอรบที่มุมกำแพงเมืองธนบุรีบริเวณปากคลองบางกอกใหญ่ ในช่วงเวลานี้ป้อมปราการแห่งนี้ก็ได้รับการปรับปรุงขึ้นใหม่จากเดิมที่ไม่สู้จะแข็งแรงนัก (ปัจจุบันรู้จักกันในนามป้อมวิไชยประสิทธิ์) พร้อมกับสร้างป้อมปราการอีกแห่งขึ้นใหม่บริเวณฝั่งตรงข้ามแม่น้ำ นั่นคือป้อมที่ขุดค้นพบในพื้นที่กระทรวงพาณิชย์นั่นเอง

การสร้างป้อมปราการในครั้งนี้ มีเจ้าพระยาวิไชยเณทร์เป็นแม่กองอำนวยการก่อสร้าง ผู้ออกแบบ คือ วัลลังต์ มี เดอ ลามาร์ นายช่างวิศวกรชาวฝรั่งเศส และมีเจ้าพระยาวิไชยเณทร์และออกพระศักดิ์สงคราม (เซวาลิเออร์ เดอ ฟอรับัง) รั้งตำแหน่งเจ้าเมืองบางกอก พร้อมด้วยกองทหารที่มากับคณะทูตของมองซิเออร์ เดอ ลา ลูแบร์ อยู่ประจำรักษาป้อมที่เมืองบางกอก ทั้งทหารไทยฝึกหัดราว 400 นาย ทหารโปรตุเกสราว 40 นาย และทหารฝรั่งเศสจำนวนหนึ่งรวม 1,000 นาย ป้อมเมืองบางกอกทั้งสองป้อมจึงตั้งขนานสองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา มีไซ่ใหญ่ซึ่งขวางกลางลำน้ำ

แผนผังการสร้างป้อมฝั่งตะวันตกที่บึงเมืองบางกอกเดิม

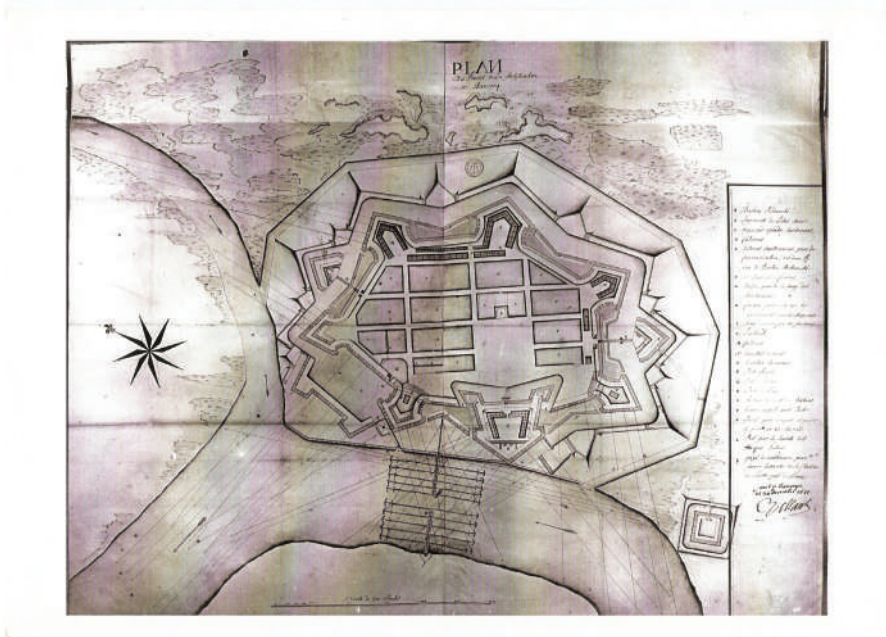
ความสำคัญของเมืองบางกอก ปรากฏความในบันทึกของนิโกลาส์ แชรแวงส (นักเดินทางชาวฝรั่งเศส ผู้เข้ามาในสยามเมื่อปี พ.ศ. 2224-2229) ดังนี้

“บางกอก (Bankoc) เป็นสถานที่อันมีความสำคัญที่สุดแห่งราชอาณาจักรสยามอย่างปราศจากข้อสงสัย เพราะอยู่ในบรรดาเมืองท่าด้วยกันแล้ว ก็เป็นแห่งเดียวเท่านั้นที่จะพอป้องกันข้าศึกได้ ผังเมืองนั้นมีส่วนยาวมากกว่าส่วนกว้าง มีอาณาบริเวณไม่เกินครึ่งลี้ มีกำแพงกันเฉพะทางด้านซ้ายแม่น้ำใหญ่ ซึ่งไหลผ่านตัวเมืองด้านทิศตะวันออกกับทิศใต้ เหนือจากปากอ่าวขึ้นมาประมาณ 12 ลี้ ตรงแหลมที่แม่น้ำแบ่งสายทางแยกนั้นมีพื้นที่เป็นรูปจันทร์ครึ่งซีก เป็นทำเลพอป้องกันได้ มีป้อมอยู่เพียงแห่งเดียว มีปืนใหญ่หล่ออยู่ 24 กระบอก ใช้การได้ดี ตรงฝั่งปากแม่น้ำตรงกันข้ามมีป้อมเล็ก ๆ อีกป้อมหนึ่งซึ่งไม่น่าจะทำการป้องกันได้แข็งแรงนัก แม้จะมีปืนใหญ่ตั้ง 30 กระบอกก็ตาม ...นายช่างที่เซวอลิเออร์ เดล โชมองต์ ได้ทูลเกล้าฯ ถวายต่อพระเจ้าแผ่นดินนั้น จะได้ลงมือเสริมสร้างป้อมในเร็ว ๆ นี้ โดยที่ เป็นผู้ชำนาญงานจึงอาจจะดัดแปลงพื้นที่ให้ได้ป้อมที่ถูกแบบพอจะป้องกันอริราชศัตรูได้อยู่ ข้าพเจ้ากล่าวได้ว่าบางกอกเป็นญูแจดอกสำคัญของพระราชอาณาจักรสยาม”¹

ป้อมปราการแห่งนี้เป็นป้อมรูปแฉกหรือรูปดาว (star fort) มีลักษณะเป็นเมืองป้อมปราการมีคูน้ำล้อม เป็นป้อมที่ได้รับอิทธิพลจากตะวันตก โดยได้รับความนิยมในสมัยเรอเนซองส์ในอิตาลี ก่อนจะแพร่กระจายไปทั่วยุโรปทั้งฝรั่งเศส อังกฤษ เยอรมัน โปรตุเกส ฮอลันดา และส่งผ่านมาให้กับเมืองอาณานิคม ตัวอย่างป้อมปราการในลักษณะนี้ที่ยังคงรูปร่างอย่างสมบูรณ์ เช่น ป้อมปราการเมือง Naarden ประเทศเนเธอร์แลนด์ และเมือง Neuf Brisack ประเทศฝรั่งเศส

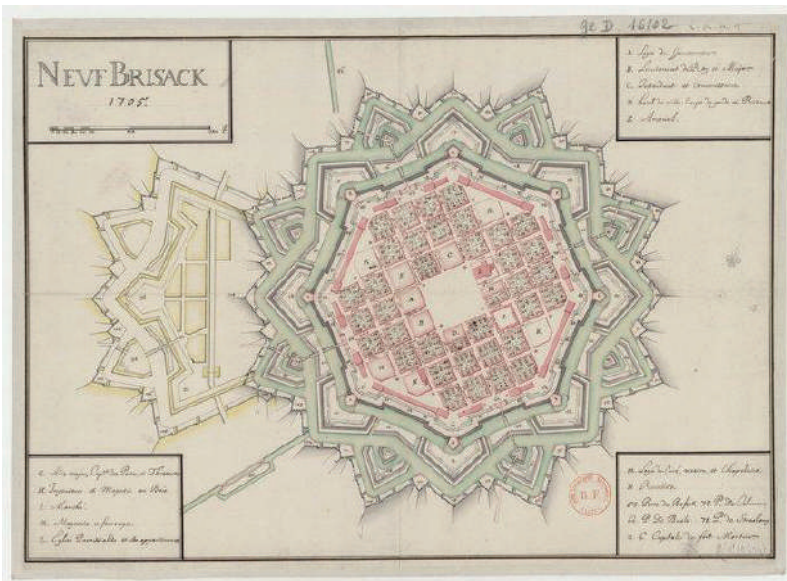
ภายในป้อมมีองค์ประกอบสำคัญ คือ ที่พัก ที่อยู่ของขุนนาง นายทหาร ลานค่าย โรงเสบียง คลังอาวุธ เป็นต้น และหากป้อมเมืองบางกอกยังอยู่ น่าจะกินพื้นที่กว้างครอบคลุมพื้นที่มิวเซียมสยาม ถนนมหาราช และบางส่วนของโรงเรียนราชินีเลยทีเดียว

แผนผังป้อมเมืองบางกอกที่คิดจะสร้าง

แผนผังป้อมปราการเมือง Naarden ประเทศเนเธอร์แลนด์ จาก apple map

แผนผังเก่าของป้อมปราการเมือง Neuf Brisack ประเทศฝรั่งเศส
(ที่มา : gallica.bnf.fr/Bibliothèque nationale de France)

ป้อมเมืองบางกอกเป็นป้อมรูปแฉกก่อด้วยอิฐ
มีแนวฐานรากอิฐของอาคารสมัยใหม่ทับซ้อนอยู่ด้านบน

ฐานรากของป้อมเมืองบางกอกบริเวณส่วนแรก

เหตุการณ์กบฏมักกะสัน

ในระหว่างที่ฝรั่งเศสสร้างป้อมยังไม่เสร็จดีนัก แคมมักกะสันราว 300 คน ที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ย่านคลองคะเตียน ร่วมกับเจ้าเขมร เจ้าจาม และเจ้าแขกมลายูที่ถูกปราบปรามมา ล่องเรือผ่านเมืองบางกอก แต่ถูกสกัดกั้นจากทหารรักษาเมืองชาวยุโรป ที่รักษาเมืองบางกอกไว้ ในระหว่างนั้น แคมมักกะสันได้เผาเรือ วัด โรงทหาร ไล่ฆ่าพลเมือง โดยมีอาวุธเพียงกริชในมือ แคมมักกะสันมีความเก่งกาจ มีความเชี่ยวชาญอาวุธ ปราบทหารยุโรปจนเสียชีวิตลง 366 คน ส่วนกลุ่มแขกเสียชีวิตเพียง 17 คน ถูกฆ่าบนป้อม 6 คน ที่วัด 6 คนที่สมรภูมิต่อหน้าป้อมอีกจำนวนหนึ่ง ฟอรั่บั้งได้บันทึกถึงแคมมักกะสันว่า เขาได้ถามชาวโปรตุเกส เขาบอกว่าคนเหล่านี้มาจากเกาะเสลีเลสหรือเกาะมักกะสัน เครื่องในศาสนา มะหะหมัด และถือลางเชื่อคาถาอาคมที่พวกอิหม่ามแจกจ่ายให้ มียันต์ผูกไว้ที่แขน เพราะได้รับคำสั่งสอนว่าถ้ามีไว้ติดตัวก็ไม่มีใครทำอันตรายได้²

กลบซากป้อมเมืองบางกอกหลังขูดค้นเสร็จสิ้น

ป้อมเมืองบางกอกหลังผลิตแผ่นดิน สุรัชสมัยสมเด็จพระเพทราชา

ในคราวผลิตแผ่นดินในปลายรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช สมเด็จพระเพทราชาเป็นกษัตริย์อยุธยาต่อมา พระองค์ทรงผลักดันให้ฝรั่งเศสออกจากเมืองบางกอก จนเกิดการปะทะกันที่ป้อมทั้งสองฝั่ง ภายหลังจากขับไล่ทหารฝรั่งเศสออกไปได้แล้ว พระองค์โปรดให้รื้อป้อมฝั่งตะวันออกบางส่วนเสีย เพื่อไม่ให้เป็นที่ซ่อนสมต่อไปได้ เหตุการณ์เรื่องการสร้างป้อมและเหตุการณ์ปะทะระหว่างทหารอยุธยาและฝรั่งเศสปรากฏในบันทึกและแผนที่หลายฉบับ

นายแพทย์แกมเฟอร์บันทึกเรื่องราวภายหลังเกิดเหตุการณ์นี้ใน พ.ศ. 2333 ไว้ว่า

“...ไม่ไกลออกไปเท่าใด เราแลเห็นรังดินปืนที่อยู่กับปืนใหญ่ทั้งสองฟากแม่น้ำตั้งขึ้นไว้ตั้งแต่คราวเกิดเหตุยุ่งยากกับฝรั่งเศสที่แล้วมา...”

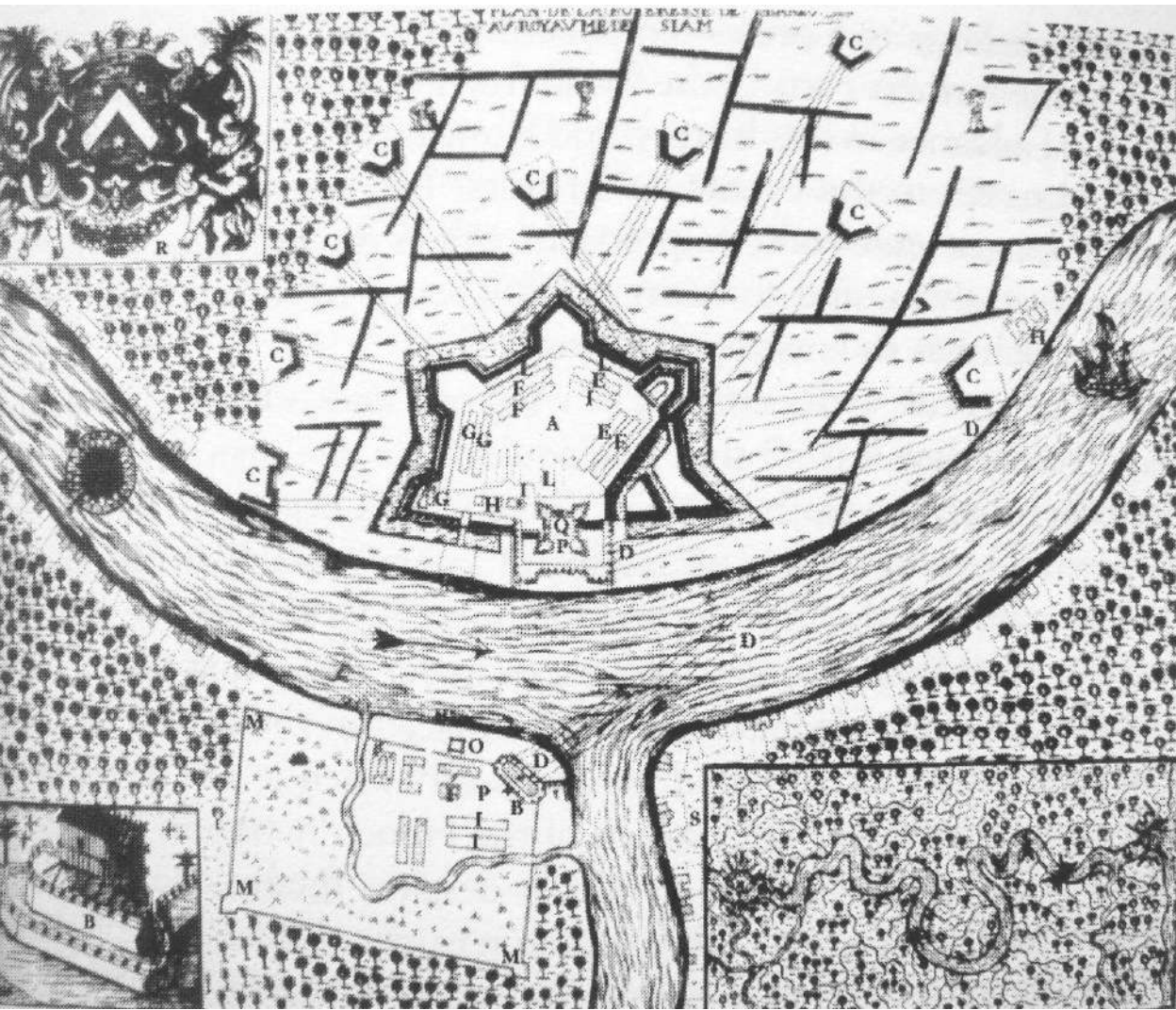
“และเมืองบางกอกมีสภาพเสียหายมาก หากเหนือเมืองมีผู้คนอาศัยหนาแน่นทั้งสองฝั่ง มีบ้านเรือนตั้งอยู่เป็นหมู่บ้าน ต้นมะม่วงเป็นต้นไม้ที่พบได้โดยทั่วไป”³

ภายหลังเหตุการณ์สู้รบ ป้อมนี้กลายเป็นซากปรักหักพังและถูกทิ้งร้างไป ต่อมาถูกรื้อทิ้งทั้งหมดในคราวสร้างกรุงรัตนโกสินทร์ราวปี พ.ศ. 2325 ร่องรอยของการทำลายรื้อถอนยังพบเห็นได้จากการขุดค้น ฐานรากที่พบมีสภาพไม่สมบูรณ์ มีร่องรอยถูกทุบและรื้อถอนกลายเป็นซากปรักหักพังอย่างตั้งใจ

“ ตำแหน่งที่ตั้งของป้อมวิไชยเณทร์
สันนิษฐานว่าน่าจะอยู่บริเวณพื้นที่
ทางด้านหลังอาคารศาลาแยกธาตุ
หรือใกล้กับประตูทางออกด้านที่
ติดกับถนนมหาราชในปัจจุบัน ”

(รายงานการขุดค้นขุดแต่งทางโบราณคดีภายใน
พื้นที่กระทรวงพาณิชย์ (เดิม) คณะโบราณคดี
มหาวิทยาลัยศิลปากร พ.ศ.2549)

ภาพวาดแสดงเหตุการณ์สู้รบระหว่างทหารกรุงศรีอยุธยาและฝรั่งเศสที่ป้อมเมืองบางกอก
เมื่อสมเด็จพระเพทราชาขับไล่ทหารฝรั่งเศสออกจากเมืองบางกอก

- A ป้อมปราการที่ฝรั่งเศสใช้เป็นที่พักกับสยาม
- B ป้อมวิชัยประสิทธิ์
- C ค่ายย่อยที่ใช้ตั้งล้อมฝรั่งเศส
- D วิธีกระสุนปืนใหญ่ที่ฝรั่งเศสยิงเรือสำเภาหลวง เป็นสาเหตุของการรบครั้งนี้
- E โรงทหารฝรั่งเศส
- F ที่พักนายทหารฝรั่งเศส
- G โรงเก็บเสบียงอาหารของฝรั่งเศส
- H ที่อยู่อาศัยของทหารผู้ใหญ่ฝรั่งเศส
- I โรงสวดของฝรั่งเศส
- L แนวค่ายซึ่งฝรั่งเศสรี้ออกเมื่อเตรียมการต่อสู้
- M แนวกำแพงเมืองธนบุรี
- N วัดราชบูรณะ (วัดเลียบ)
- O ศาลากลางเมืองธนบุรี
- P ดิกดิน
- Q ค่ายที่สร้างขึ้นเพื่อตั้งปืนใหญ่ 1 กระบอก หน้า 200 ซ่ง
- R หอคอยสร้างขึ้นบนป้อมเพื่อสังเกตการณ์
- S รูปแผนที่แม่น้ำเจ้าพระยาตั้งแต่ปากแม่น้ำจนถึงป้อมบางกอก

คราวเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 เมืองบางกอกหรือเมืองธนบุรีได้รับความเสียหายจากภัยสงคราม ผู้คนต่างขวัญหายหนีภัยกระจัดกระจายกันไป ภายหลังที่สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้ขับไล่พม่าออกไปแล้ว ได้โปรดให้เอาเมืองธนบุรีเป็นฐานที่มั่นแทนกรุงศรีอยุธยา รวบรวมคนให้มาอยู่รวมกันเป็นเมืองแล้วตั้งเมืองใหม่ให้เป็นศูนย์กลางการปกครอง คือ กรุงธนบุรี

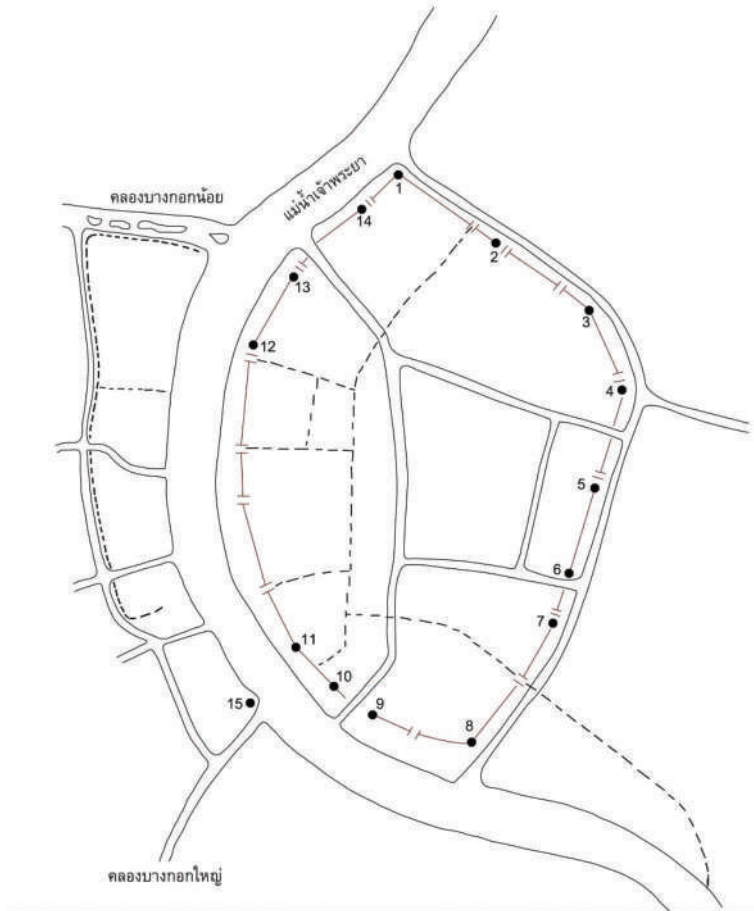
ในปี พ.ศ. 2325 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ ณ บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันออกเป็นราชธานี พระองค์โปรดเกล้าฯ ให้พระยาราชเศรษฐี กลุ่มคนจีนและญวนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ก่อนย้ายไปตั้ง

บ้านเรือน ณ ที่สวน ตั้งแต่คลองวัดสามปลื้มจนถึงคลองสามเพ็ง (ปัจจุบันคือย่านบ้านหม้อ บ้านญวน และสำเพ็ง) แล้วจึงสร้างพระราชมณฑียรสถานเพื่อเป็นราชธานีแห่งใหม่ แห่งราชวงศ์จักรี

ด้านฝั่งธนบุรี โปรดให้รื้อกำแพงเมืองกรุงธนบุรี และรื้อพระราชวังสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีเสียกึ่งหนึ่ง ให้คงเหลือไว้แต่กำแพงสกัดชั้นในและให้ใช้เป็นที่ประทับของพระราชวงศ์ชั้นสูงต่อมา⁴ การรื้อกำแพงเมืองนั้นทำให้ได้อิฐเก่ามาใช้ในการที่จะต้องเร่งสร้างเมืองพระนครแห่งใหม่ และเป็นการป้องกันการชงฆ์ผู้กำลังคนที่จะก่อให้เกิดภัยในภายภาคหน้าได้

ด้านฝั่งพระนคร โปรดให้รื้อซากป้อมเมืองปราการเดิมกับกำแพงกรุงธนบุรี แล้วขยายกำแพงเมืองและคูพระนครให้กว้างขึ้น โดยขุดคูเมืองใหม่ตั้งแต่คลองบางลำพู ถึงคลองโอง่าง พระราชทานนามว่า “คลองรอบกรุง” แล้วขุดคลองขนาดเล็กหรือที่เรียกว่า คลองลอด เชื่อมระหว่างคูเมืองเดิมสมัยธนบุรี และคูเมืองใหม่ (คลองลอด 2 คลอง ที่ขุดในคราวนั้น ปัจจุบันเรียกว่าคลองลอดวัดเทพธิดา และคลองลอดวัดราชบพิธ) และขุดคลองใหม่เหนือวัดสะแก (วัดสระเกศวรมหาวิหาร) อีกคลองหนึ่ง แล้วพระราชทานนามว่า “คลองมหานาค”⁵ การขุดคูคลองเช่นนี้เป็นระบบการจัดการน้ำที่สืบทอดมาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา แล้วจึงสร้างกำแพงเมืองและป้อมปราการรอบพระนคร รวม 14 ป้อม หนึ่งในป้อมที่อยู่ใกล้กับพื้นที่มิวเซียมสยาม คือ ป้อมมหาฤกษ์ ตั้งอยู่ในพื้นที่โรงเรียนราชินี ปัจจุบันรื้อทิ้งไปแล้ว

บ้านเมืองที่สร้างขึ้นมากในคราวนั้น มีพระบรมมหาราชวัง พระราชวังบวรสถานมงคล (พระราชวังหน้า) พระราชวังบวรสถานพิมุข (พระราชวังหลัง) และมีวังเจ้านาย โดยรอบพระนคร มีศาสนสถานเป็นศูนย์กลางของชุมชน มีบ้านเรือนประชาชนเรียงรายไปตามแม่น้ำลำคลอง ซึ่งยังใช้น้ำในการเดินทางสัญจรเป็นเส้นทางสายหลัก ประชาชนไม่ใช่เฉพาะเชื้อสายไทยดั้งเดิม แต่มีหลายเชื้อชาติศาสนาปลูกบ้านเรือนเรียงรายทั้งในเมืองและนอกเมือง รวมอยู่กันเป็นกลุ่มตามอาชีพ เช่น บ้านบุ ริมคลองบางกอกน้อย ทำเครื่องลงหินเป็นเครื่องภาชนะแบบต่าง ๆ บ้านช่างหล่อมีอาชีพหล่อพระ ทำรูปหล่อสำริด บ้านขมิ้นทำขมิ้น เป็นต้น บริเวณนอกเมืองออกไปเป็นเรียกสวนไร่นา มีชุมชนตั้งอยู่เป็นกลุ่มกระจัดกระจายกันไป

ป้อมปราการต่าง ๆ ที่ปรากฏในสมัยรัชกาลที่ 1

1. ป้อมพระสุเมรุ	9. ป้อมผีเสื้อ
2. ป้อมยุคนธร	10. ป้อมมหาฤกษ์
3. ป้อมมหาปราบ	11. ป้อมมหาโยก
4. ป้อมมหากาฬ	12. ป้อมพระจันทร์
5. ป้อมทูลวง	13. ป้อมพระอาทิตย์
6. ป้อมเสือหยาน	14. ป้อมอินทร
7. ป้อมมหาไชย	15. ป้อมวิไชยประสิทธิ์ (สร้างมาแต่ครั้งอยุธยา)
8. ป้อมจักรเพชร	

2. รางท้ายวัดพระเชตุพนฯ

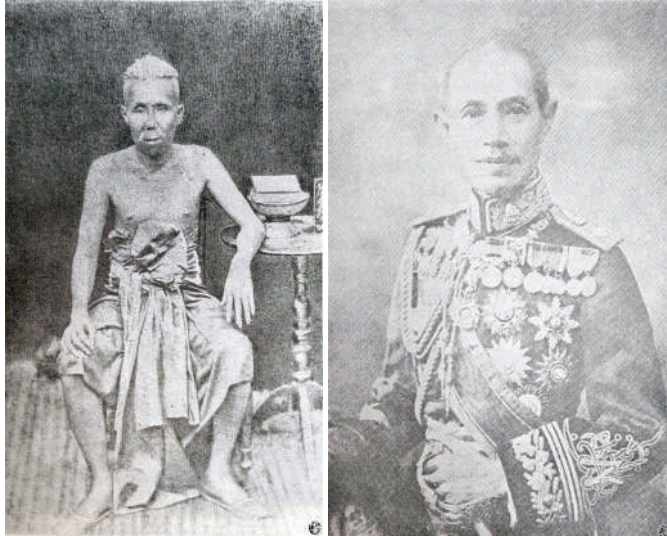
ในรัชกาลที่ 3 แห่งราชวงศ์จักรี พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าอยู่หัว โปรดฯ ให้สร้างวังจำนวนมากพระราชทานพระโอรสพระองค์ต่าง ๆ และได้สร้างรางท้ายวัดพระเชตุพนฯ จำนวน 5 ราง บริเวณตอนใต้ของวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (วัดโพธิ์) พระราชทานพระเจ้าลูกเธอ 5 พระองค์ ได้แก่ กรมหมื่นเชษฐาธิเบนทร์ กรมหมื่นอมเรนทรบดินทร์ พระองค์เจ้าจันทรากรรณ กรมหมื่นภูมินทร์ภักดี และกรมหมื่นมาตยาพิทักษ์

รางที่สร้างใหม่ 5 ราง มีอาณาเขตด้านเหนือจดถนนเขตวัดพระเชตุพนฯ ด้านตะวันออกจดถนนสนามไชย ด้านตะวันตกจดถนนมหาธาตุริมกำแพงพระนคร ด้านใต้ถนนทั้งสองนั้นไปบรรจบกันที่เป็นชายธงตรงสะพานข้ามคลองคูเมืองเดิม รางทางตอนเหนือสร้างเป็นคู หลังวังจดกัน หันหน้าวังออกถนนสนามไชย 2 ราง หันหน้าวังออกถนนมหาธาตุ 2 ราง ทั้งสี่รางนี้เป็นรางที่ตั้งภายในมิวเซียมสยาม รางที่ 5 ตั้งอยู่ถัดไปในฝั่งชายธง ปัจจุบันเป็นที่ตั้งสถานีตำรวจนครบาลราชวัง⁶

สำหรับชื่อ “รางท้ายวัดพระเชตุพนฯ” เนื่องจากตั้งอยู่ด้านล่างของวัดพระเชตุพนฯ และมีความเกี่ยวพันกับการซ่อมสร้างและฝากฝีมืองานช่างประดับมุกไว้ที่วัดพระเชตุพนฯ ด้วยเจ้านายผู้ประทับในวังนี้หลายพระองค์มีความเกี่ยวข้องกับการกำกับกรมช่างมุก ได้แก่ กรมหมื่นเชษฐาธิเบนทร์ กรมหมื่นอมเรนทรบดินทร์ กรมหมื่นทิวากรวงศ์ประวัติ กรมหมื่นภูมินทร์ภักดี และกรมหมื่นมาตยาพิทักษ์ โดยเฉพาะเจ้านายที่ประทับในวังตอนเหนือที่หันหน้าออกสู่ถนนสนามไชยล้วนดูแลเกี่ยวกับการช่างมุก

รางท้ายวัดพระเชตุพนฯ รางที่ 1-4 มีเจ้านายประทับต่อมาจนถึงรัชกาลที่ 6 รางจึงถูกรื้อและปรับเปลี่ยนเป็นที่ทำการของกระทรวงพาณิชย์ ยกเว้นรางที่ 5 เป็นสถานีตำรวจนครบาลพระราชวังจนกระทั่งถึงปัจจุบัน

วังท้ายวัดพระเชตุพนฯ วังที่ 1

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นเชษฐาธิเบนทร์ (ซ้าย)
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงอดิศรอุดมเดช (ขวา)

วังนี้หันหน้าออกถนนสนามไชย เป็นวังเหนือ สร้างพระราชทานพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นเชษฐาธิเบนทร์ หรือพระองค์เจ้าโกเมน (ต้นราชสกุลโกเมน ณ อยุธยา) กำกับกรมช่างมุก พระองค์เสด็จอยู่จนสิ้นพระชนม์ปี พ.ศ. 2404 ในรัชกาลที่ 4 หม่อมเจ้า ในกรมประทับต่อมาจนถึงรัชกาลที่ 5 วังนี้จึงว่างลง

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 พระราชทานเป็นวังของ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงอดิศรอุดมเดช (ต้นราชสกุลสุขสวัสดิ์) ทรงรับราชการเป็น จเรสัตว์พาหนะทหารบกและการทหารม้า ต่อมาพระองค์ย้ายไปประทับที่วังที่ถนน พระอาทิตย์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดฯ ให้ซื้อที่วังนี้สร้างสถาน สำหรับราชการ คือ กระทรวงพาณิชย์

วังท้ายวัดพระเชตุพนฯ วังที่ 2

กรมหมื่นทิวากรวงศ์ประวัติ

วังนี้เป็นวังเหนือถนนมหาราช ตรงหลังวังที่ 1 สร้างพระราชทานพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นอมเรนทรบดีนทร์ หรือพระองค์เจ้าชายคเนจร (ต้นราชสกุลคเนจร) ทรงกำกับกรมช่างมุกต่อจากสมเด็จพระบรมราชาตามหาญกาเธอ กรมหมื่นมาตยาพิทักษ์ และโปรดให้ทำการพระระเบียงวัดพระเชตุพนทั้งสองชั้น ต่อมาโปรดให้กรมหมื่นอมเรนทรบดีนทร์เสด็จไปประทับที่วังริมท้องสนามไชยวังใต้ แล้วพระราชทานวังนี้แก่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าลำยอง (ต้นราชสกุลลำยอง ณ อยุธยา) เสด็จอยู่มาจนสิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ 4

ต่อมา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 พระราชทานเป็นวังของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นทิวากรวงศ์ประวัติ หรือพระองค์เจ้าชายเกษมศรีศุภโยค (ต้นราชสกุลเกษมศรี) ทรงกำกับกรมช่างมุก และทรงรับราชการเป็นอธิบดีกรมราชพัสดุ กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ

สำหรับวังที่ประทับ กรมหมื่นทิวากรฯ เสด็จอยู่ในวังกรมหลวงอดิศรฯ ซึ่งเป็นพระเชษฐาร่วมเจ้าจอมมารดาเดียวกัน หาได้สร้างตำหนักขึ้นในวังนี้ไม่ ครั้นกรมหมื่นทิวากรวงศ์ประวัติเสด็จไปสร้างวังอยู่ที่อื่นและสิ้นพระชนม์ในปี พ.ศ. 2458 จึงทำสถานที่สำหรับราชการ คือ กระทรวงพาณิชย์

วังท้ายวัดพระเชตุพนฯ วังที่ 3

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงบดินทรไพศาลโสภณ

วังนี้หันหน้าออกสู่ถนนสนามไชย เป็นวังกลาง สร้างพระราชทานพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าองรต (ต้นราชสกุลองรต ณ อยุธยา) พระองค์เสด็จอยู่จนสิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ 3 จึงพระราชทานพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเปี้ยก (ต้นราชสกุลเปี้ยก ณ อยุธยา) เสด็จอยู่มาจนสิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ 4

ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 พระราชทานวังนี้แก่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงบดินทรไพศาลโสภณ พระองค์เสด็จอยู่มาจนสิ้นพระชนม์ หม่อมเจ้าในกรมอยู่ต่อมาจนรัชกาลที่ 5 จึงเปลี่ยนมาเป็นกระทรวงพาณิชย์

วังท้ายวัดพระเชตุพนฯ วังที่ 4

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นภูมินทรภักดี

วังนี้เป็นวังที่หันหน้าออกสู่ถนนมหาธาตุ สร้างพระราชทานพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นภูมินทรภักดี หรือพระองค์เจ้าชายลดาวัลย์ (ต้นราชสกุลลดาวัลย์ ณ อยุธยา) เสด็จจอยู่มาจนสิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ 5 หม่อมเจ้าในกรมอยู่ต่อมาจนสร้างกระทรวงพาณิชย์

กรมหมื่นภูมินทรภักดี ได้รับราชการเป็นนายงานทำการวิหารพระพุทธไสยาส วัดพระเชตุพนฯ ในรัชกาลที่ 3 ครั้นถึงในรัชกาลที่ 4 ก็ได้เป็นนายงานทำการวัดราชโอรสารามราชวรวิหาร และวัดมหาพฤฒารามวรวิหาร ดังมีเรื่องเล่าว่า

“เมื่อชุดคลองผดุงกรุงเกษม คลองผ่านไปทางหน้าวัดตะเคียนเป็นวัดโบราณ จึงทรงพระราชศรัทธา โปรดให้กรมหมื่นภูมินทรภักดีเป็นแม่กองทรงบูรณะปฏิสังขรณ์ใหม่ ทั้งพระอาราม แล้วพระราชทานนามว่า วัดมหาพฤฒาราม”⁷

กรมหมื่นภูมินทรภักดี ได้ฉลองพระเดชพระคุณในการช่างต่าง ๆ อยู่เนื่องเนืองมิได้ขาด และเป็นผู้กำกับแจกเบี้ยหวัดจนตลอดเวลาสิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ 5⁸

แผนผังวังท้ายวัดพระเชตุพนฯ ที่เก่าที่สุด คือ ฉบับปี พ.ศ. 2430 และแผนผังปี พ.ศ. 2450 แสดงให้เห็นการต่อเติมวังเจ้านายที่ทำให้วังมีแผนผังและรูปแบบที่เปลี่ยนไป

แผนผังวังท้ายวัดพระเชตุพนฯ ในแผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. 2430

“ วังต่าง ๆ ทั้ง 5 วังนั้นเมื่อรวมกับ
ชุมชนรอบ ๆ แล้ว ทำให้เกิดกลุ่ม
วังท้ายวัดพระเชตุพนฯ ซึ่งนับได้ว่า
เป็นชุมชนข้าราชการที่มีเจ้านาย ขุนนาง
และไพร่สมอยู่รวมกันเป็นจำนวนหนึ่ง
และยังมีราษฎรค้าขายเป็นบริเวณกว้าง
ต่อเนื่องกันไปอีกด้วย ”

(แตงน้อย ศักดิ์ศรี, หม่อมราชวงศ์ และคณะ,
องค์ประกอบทางกายภาพกรุงรัตนโกสินทร์.
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534.)

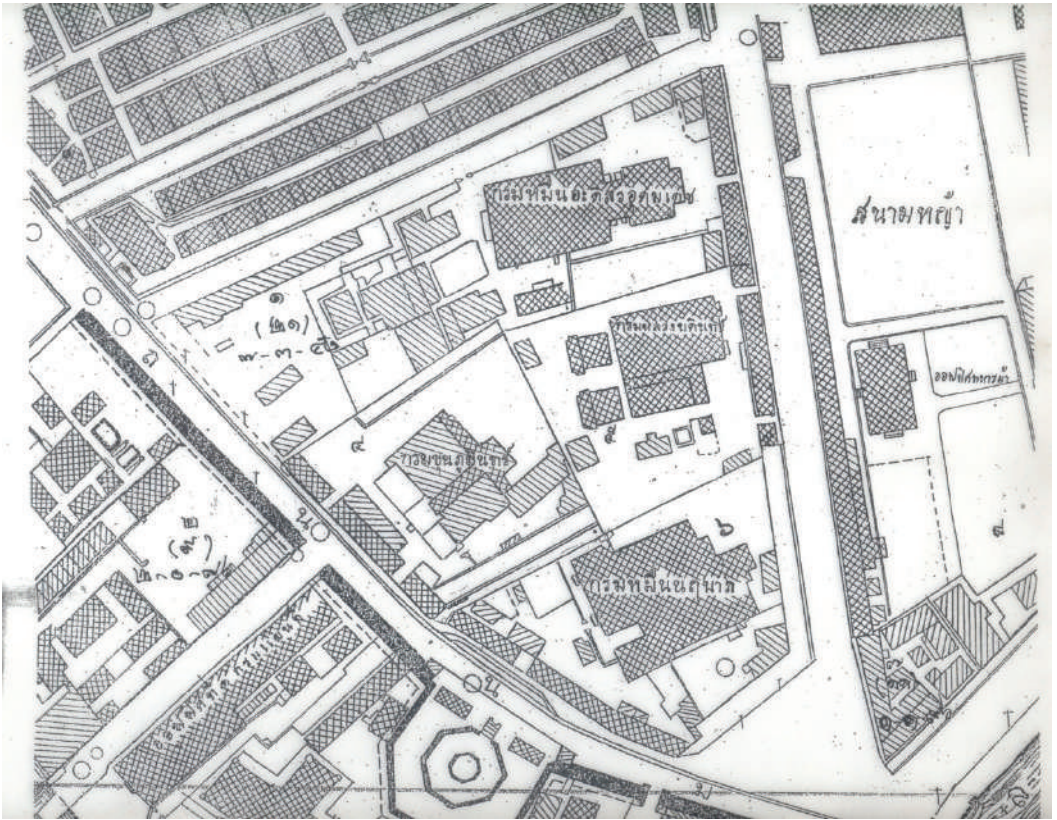
“

พ.ศ. 2367-2453 พื้นที่ภายใน
กระทรวงพาณิชย์ (เดิม) ในช่วงเวลานี้
เป็นที่ประทับของเจ้านายองค์ต่าง ๆ โดย
รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
รัชกาลที่ 3 โปรดฯ ให้สร้างวังท้ายวัดพระเชตุพนฯ
จำนวน 5 วัง พระราชทานให้แก่พระราชโอรส
ในคราวนั้น 5 พระองค์ หากวังที่อยู่ภายใน
พื้นที่กระทรวงพาณิชย์ (เดิม) ประกอบไปด้วย
วังท้ายวัดพระเชตุพนฯ จำนวน 4 วังด้วยกัน

”

(เอกสาร สพร. ประวัติศาสตร์พื้นที่กระทรวงพาณิชย์ (เดิม))

แผนผังวังท้ายวัดพระเชตุพนฯ ในแผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. 2450

วังท้ายวัดพระเชตุพนฯ จากหลักฐานทางโบราณคดี

ด้านหน้าอาคารกระทรวงพาณิชย์ เดิมเป็นพื้นที่สนามหรือลานโล่งมีถนนวงกลมล้อมรอบ มีพระอนุสาวรีย์พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ เสนาบดีกระทรวงพาณิชย์พระองค์แรก ตั้งอยู่ด้านหน้าอาคาร กระทรวงพาณิชย์ตั้งอยู่ในพื้นที่สามเหลี่ยมชายธง ซึ่งเกิดจากแนวถนนสนามไชยและถนนมหาราชวังบรรจบกัน แต่เดิมพื้นที่แห่งนี้เคยเป็นที่ตั้งของวังท้ายวัดพระเชตุพนฯ เจ้านายในสมัยรัชกาลที่ 3-รัชกาลที่ 5 จำนวน 4 วัง ส่วนวังท้ายวัดพระเชตุพนฯ วังที่ 5 ตั้งอยู่ในพื้นที่สถานีตำรวจนครบาลพระราชมัง ในปัจจุบัน

ระหว่างการขุดค้นพื้นที่ด้านหน้าอาคารกระทรวงพาณิชย์

การขุดค้นบริเวณสนามลานโล่งด้านหน้าอาคารกระทรวงพาณิชย์ได้พบฐานราก
รองรับอาคารที่เป็นวังเจ้านาย ในสมัยรัชกาลที่ 3-รัชกาลที่ 5 มีลักษณะเป็นแผ่นไม้ยาว
กว้าง 30 เซนติเมตรขึ้นไป วางตามแผนผังอาคาร บางส่วนมีการก่อแนวอิฐวางทับลงบน
แผ่นไม้ด้วย แผ่นไม้เหล่านี้มีหน้าที่รองรับน้ำหนักส่วนบนของอาคารที่จะก่อเป็นกำแพง
เสา และโครงสร้างหลังคา การวางแผ่นไม้เพื่อรองรับกำแพงนั้นทำให้สามารถทราบขอบเขต
ของอาคารและทำให้ทราบการแบ่งห้องภายในอาคาร

ฐานรากวังท้ายวัดพระเชตุพนฯ ที่ขุดค้นพบ

แผนผังวงทำวัดพระเชตุพนฯ ที่ขุดพบพื้นที่เดิมของกระทรวงพาณิชย์

ฐานรากวังท้ายวัดพระเชตุพนฯ ที่ขุดพบบริเวณด้านหน้าอาคารกระทรวงพาณิชย์

ไม้ปีกเรียงเป็นแนวเพื่อรองรับสิ่งก่อสร้างด้านบน

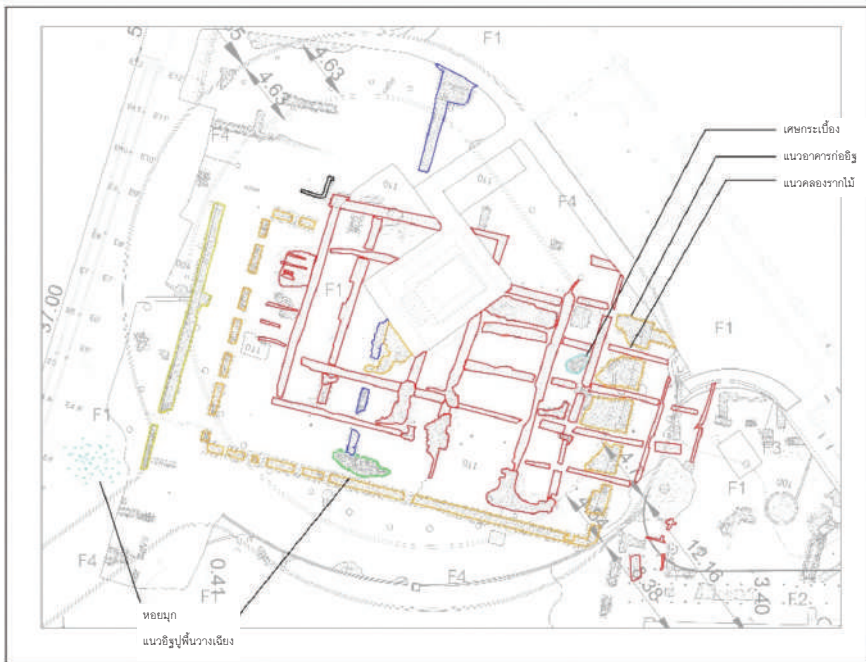

ฐานรากที่พบมีทั้งแนวอิฐและแผ่นไม้ แนวอิฐก่อมีลักษณะตัดขาดออกจากกัน เป็นท่อน ๆ เกิดจากการตัดเมื่อมีการก่อสร้างอาคารอีกหลังทับซ้อนลงไปในช่วงหลัง จาก การวิเคราะห์สามารถแบ่งโบราณสถาน que พบออกเป็น 3 กลุ่ม

1. โบราณสถานของกลุ่มวังกรมหมื่นเซษฐาธิเบนทร์ มีลักษณะเป็นแนวอิฐที่ถูก ตัดขาดเป็นท่อน ๆ มีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า เป็นวังที่รัชกาลที่ 3 พระราชทานให้ กรมหมื่นเซษฐาธิเบนทร์ ซึ่งพระองค์ได้เสด็จประทับอยู่จนถึงช่วงสมัยรัชกาลที่ 4

2. โบราณสถานของกลุ่มวังกรมหลวงอดิศรอุดมเดช มีลักษณะเป็นคลอง รากไม้เรียงต่อกัน วังนี้กรมหลวงอดิศรอุดมเดชประทับต่อมาในรัชกาลที่ 5 และกรมหมื่น ทิวากรวงศ์ประวัติซึ่งเป็นพระเชษฐาร่วมเจ้าจอมมารดาเดียวกันเสด็จมาประทับด้วย

3. แนวอิฐโบราณสถานที่ไม่ทราบหน้าที่การใช้งาน มีลักษณะเป็นแนวอิฐ สองแนว ซึ่งถูกตัดในสมัยหลัง คาดว่าเป็นแนวกำแพงวังในสมัยหลัง

แผนผังแสดงการจำแนกแนวโบราณสถานออกเป็น 3 กลุ่ม

วังท้ายวัดพระเชตุพนฯ เป็นอาคารเครื่องไม้มุงกระเบื้องดินเผา ส่วนฐานก่อด้วยอิฐถือปูน ส่วนผนังเป็นไม้ มีเสาไม้รองรับหลังคาไม้มุงกระเบื้อง

นอกจากนั้นยังพบกองกระเบื้องมุงหลังคาชนิดเกล็ดเต่าที่ตกลงมาเป็นกองขนาดใหญ่ สันนิษฐานว่าวังเจ้านายหลังนี้ใช้กระเบื้องมุงหลังคาชนิดเกล็ดเต่าเป็นกระเบื้องมุงหลังคา สอดคล้องกับแบบแผนของการสร้างวังเจ้านายในสมัยรัตนโกสินทร์ ในรัชกาลที่ 1-รัชกาลที่ 3 จะปลูกสร้างเป็นเรือนไทย เครื่องไม้มุงกระเบื้อง ส่วนอาคารตึกหรืออาคารแบบตะวันตกเริ่มสร้างในสมัยรัชกาลที่ 4 และได้รับความนิยมในสมัยรัชกาลที่ 5-รัชกาลที่ 6 เป็นต้นมา

กองกระเบื้องมุงหลังคาชนิดเกล็ดเต่าที่พบ
แตกกระจายทั่วบริเวณ บางส่วนมีลักษณะการตกแล้วเป็นแผ่นเรียงซ้อนกันเป็นแนว

ตำนานแดง ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร มุงหลังคาด้วยกระเบื้องเคลือบเต่า

ปกิณกะ : กระเบื้องมุงหลังคา

กระเบื้องมุงหลังคาของไทยสมัยโบราณทำมาจากดินเผา มีหลายชนิด เช่น กระเบื้องเคลือบเต่า กระเบื้องกาบ (กระเบื้องกาบกล้วย) กระเบื้องดินขอ

กระเบื้องเคลือบเต่าเป็นกระเบื้องดินเผามีปลายตัดเป็นมุมแหลม เนื้อดินสีส้ม มักใช้มุงหลังคาสถาปัตยกรรมไทย เช่น โบสถ์ วิหาร หรือเรือนไทย

กระเบื้องเคลือบเต่ามี 2 ประเภท คือ กระเบื้องตัวผู้ และกระเบื้องตัวเมีย

กระเบื้องตัวผู้จะมีขอไว้ยึดกับไม้เป็นเส้นยาวบนหลังคา ที่เรียกว่าระแนง

กระเบื้องตัวเมียจะมีช่องมุมฉากที่มุมบนทั้งสองด้าน กระเบื้องตัวผู้จะวางซ้อนบนกระเบื้องตัวเมียและขอของกระเบื้องตัวผู้ยึดในช่องนี้เพื่อไม่ให้หลุดจากกัน

ปกิณกะ : วังเจ้านายต้นกรุงรัตนโกสินทร์

วัง เป็นคำที่ใช้เรียกที่ประทับของเจ้านายพระบรมวงศานุวงศ์ตั้งแต่ชั้นหม่อมเจ้าขึ้นไป วังสมัยต้นรัตนโกสินทร์และต่อเนื่องถึงสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นวังที่สร้างจากไม้ มีเสामัขนาดใหญ่อรองรับน้ำหนักของหลังคาที่มุงด้วยกระเบื้องดินเผา

ท้องพระโรงของวังเจ้านายครั้งต้นกรุงรัตนโกสินทร์ถึงรัชกาลที่ 5 ที่ยังปรากฏอยู่ในปัจจุบันและยังพอเทียบเคียงรูปแบบได้กับวังท้ายวัดพระเชตุพนฯ ได้แก่ วังท่าพระ วังบ้านหม้อ และหอสวดมนต์วัดราชาธิวาสราชวรวิหาร สันนิษฐานว่า บริเวณส่วนท้องพระโรง วังท้ายวัดพระเชตุพนฯ มีรูปแบบคล้ายกับท้องพระโรงที่ยังเหลืออยู่ทั้งสามแห่งนี้ นับได้ว่าเป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมที่เก่าแก่ที่สุดที่หาดูได้ยากยิ่งแล้ว

ตำแหน่งภายในวัดราชาธิวาสราชวรวิหาร

วังท่าพระ

วังบ้านหม้อ

ห้องพระโรง และฐานรากของอาคารวังท้ายวัดพระเชตุพนฯ เป็นสถาปัตยกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ในรัชกาลที่ 3 ที่เก่าแก่ที่สุดแห่งหนึ่ง สันนิษฐานว่า ฐานรากวังท้ายวัดพระเชตุพนฯ มีห้องพระโรงเป็นเครื่องไม้ สร้างตามสกุลยศของวังเจ้านายชั้นพระองค์เจ้า มีลักษณะเป็นเรือนไทยขนาด 5 ห้อง หลังคาชั้นเดียว ดังความปรากฏในพงศาวดารว่า

“ห้องพระโรงวังพระองค์เจ้ารื้อไปจากวังกรมหลวงบดินทรไพศาลโสภณ วังท้ายวัดพระเชตุพนฯ วังที่ 3 ปลูกเป็นหอสวดมนต์ วัดราชาธิวาส อยู่บัดนี้หลัง 1 แต่ตำหนักที่ประทับนั้นเห็นจะผิดกันแต่ขนาด แต่แบบแผนเป็นอย่างเดียวกัน”^๑

หากพิจารณาตามแบบอย่างห้องพระโรงที่ยังเหลืออยู่ทั้งจากวังท่าพระ วังบ้านหม้อ และหอสวดมนต์ภายในวัดราชาธิวาสฯ แล้วจะเป็นอาคารเครื่องไม้ มีหลังคาประดับช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ทาสีแดง มุงหลังคาด้วยกระเบื้องดินเผาไม้เคลือบสี ตัวเรือนฝาปะกน บานประตูหน้าต่างเป็นไม้แผ่นใหญ่ มีทางเข้าอยู่บริเวณด้านถนนสนามไชย โดยรอบห้องพระโรงมีกำแพงล้อม มีการแบ่งสัดส่วนภายในวังเพื่อใช้ในกิจกรรมต่าง ๆ

ฐานรากบริเวณห้องพระโรงที่ขุดค้นพบ

รางระบายโบราณ ใช้อิฐก่อเป็นแนวรางระบาย แล้วใช้อิฐวางด้านบนเป็นฝาปิด

ภายในอาคาร ใช้อิฐปูพื้น โดยเรียงอิฐด้านสั้น สลับด้านยาวสองก้อน ด้านข้างก่อเป็นผนังอิฐ

พื้นภายในวังเจ้านายปูด้วยกระเบื้องดินเผาสี่เหลี่ยม
ขนาด 30 x 30 เซนติเมตร

ทางเดินรอบวัง

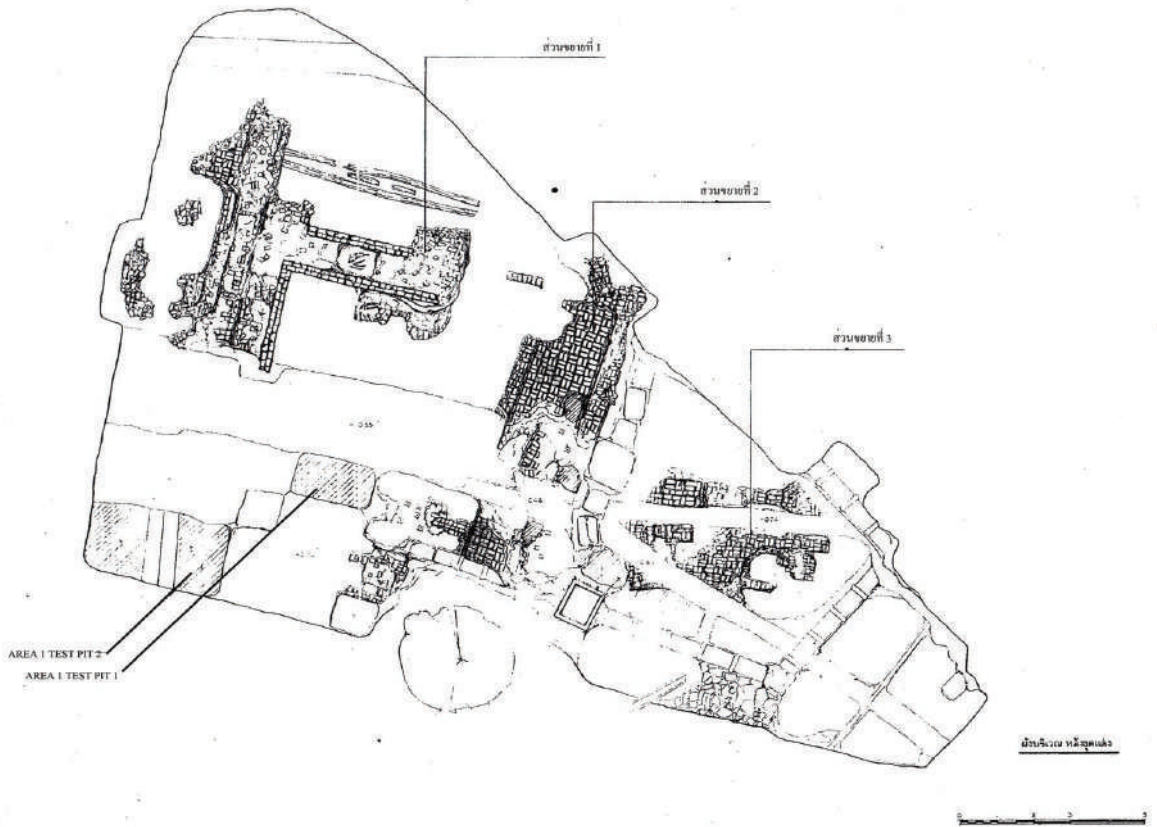
โดยรอบวังมีทางเดินปูด้วยอิฐ ขนาดข้างไปด้วยสวน ทางเดินอิฐขุดค้นพบบริเวณด้านข้างอาคารกระทรวงพาณิชย์ฝั่งถนนสนามไชย ขนาดกว้างประมาณ 1.5-2 เมตร มีขอบทางเดินทั้งสองข้าง บริเวณนี้ยังได้พบเหรียญกษาปณ์ในรัชกาลที่ 5 เกือกม้า กระดุกวัว เปี้ยดินเผา เศษกระถางต้นไม้ และเศษภาชนะดินเผาประเภทจาน ชาม ถ้วย ครก และเครื่องแก้วฝรั่งทั่วทั้งบริเวณ

ทางเดินก่อด้วยอิฐที่พบบริเวณด้านข้างอาคารกระทรวงพาณิชย์

แนวทางเดินที่ขุดค้นพบ

ทางเดินก่อด้วยอิฐที่พบบริเวณด้านข้างอาคารกระถางพาดินชัย

“

หลักฐานทางโบราณคดีสมัยก่อน
การสร้างกระทรงพาศนชย์ในรัชกาลที่ 6
ประกอบไปด้วย แนวคานไม้ที่เป็น
ฐานรากรองรับวังท้ายวัดพระเชตุพนฯ
แนวกำแพงวัง พื้นวัง กลุ่มเศษกระเบื้อง
มุงหลังคา พื้นทางเดินปูด้วยอิฐ บ่อน้ำ
และรางน้ำก่อด้วยอิฐ

”

(รายงานการขุดค้นขุดแต่งทางโบราณคดีภายใน
พื้นที่กระทรงพาศนชย์ (เดิม) คณะโบราณคดี
มหาวิทยาลัยศิลปากร พ.ศ.2549)

วิธีการก่อสร้างทางเดินโบราณ

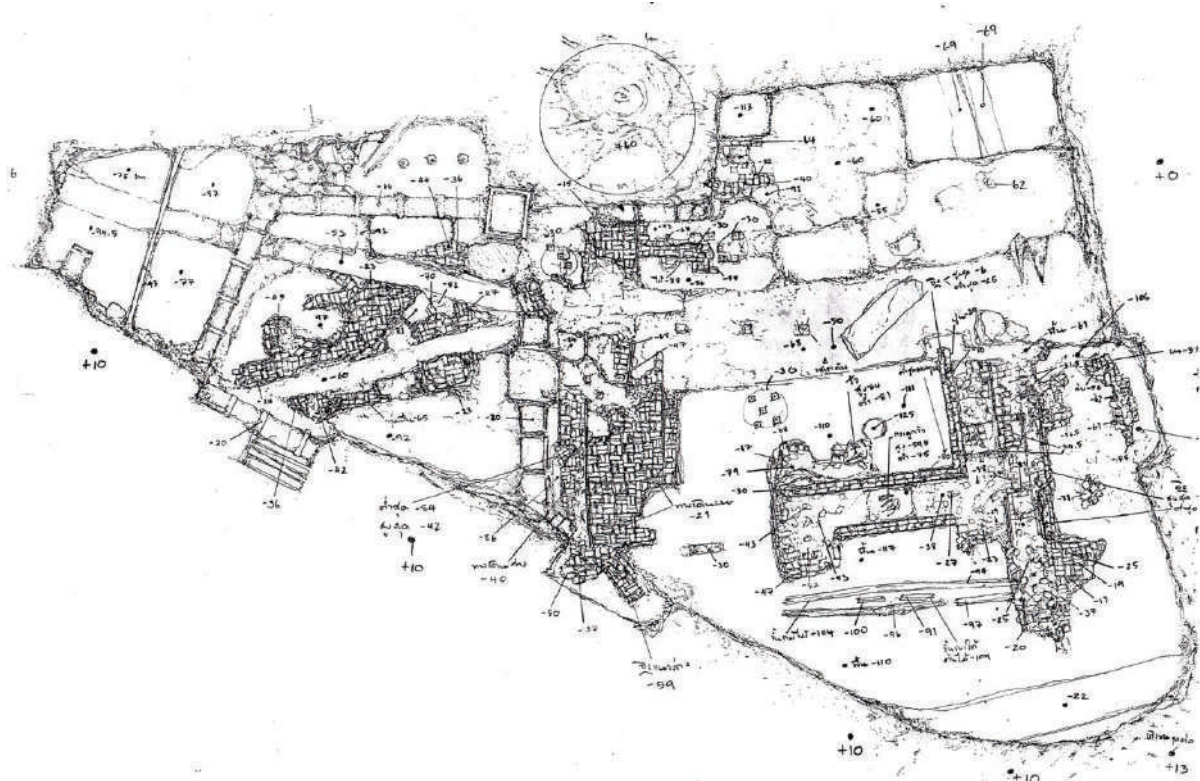
ลำดับแรกถมด้วยดินทรายอัดพื้นให้แน่น จากนั้นใช้เศษอิฐหักและเศษกระเบื้อง
มุงหลังคาที่ไม่ได้ใช้แล้วบดละเอียดและถมอัดให้แน่น แล้วจึงปูพื้นด้วยอิฐ โดยเรียงอิฐ
แนวอนสองก้อนสลับแนวตั้งสองก้อน ด้านขอบข้างใช้อิฐก่อให้เป็นขอบยกสูงจากพื้น
ทางเดินประมาณ 10 เซนติเมตร วิธีการก่อสร้างทางเดินเช่นนี้เป็นวิธีโบราณมาตั้งแต่
สมัยอยุธยาแล้ว นอกจากนั้น ด้านข้างของพื้นทางเดิน พบกระถางต้นไม้ก่อด้วยอิฐ
เป็นช่องสี่เหลี่ยมด้วย

พื้นทางเดินโบราณของวังท้ายวัดพระเชตุพนฯ

อิฐก่อเป็นช่องสี่เหลี่ยม น่าจะเป็นกระถางต้นไม้เพื่อประดับสวน

ภาพสเก็ตซ์การบันทึกระดับและหลักฐานทางโบราณคดีบริเวณทางเดินอิฐ

พบหลุมขยะอยู่ข้างทางเดินอิฐ เป็นชั้นถมด้วยเศษกระเบื้องมุงหลังคา และเศษภาชนะดินเผา ทั้งของพื้นเมืองและเครื่องถ้วยจีน

เปลือกหอยแครงจำนวนมากเป็นเปลือกที่ทิ้งหลังจากบริโภคแล้ว

หลุมขะขุดเพื่อทิ้งงานขามขวดที่แตกเสียหาย

กระดูกวัวเกือบทั้งโครงพบบริเวณด้านข้างของทางเดินอิฐ

งานช่างประดับมุก

บริเวณที่พบฐานรากของวังท้ายวัดพระเชตุพนฯ ได้ขุดค้นพบเปลือกหอยมุกเป็นจำนวนมาก มีทั้งหอยมือเสือและหอยนมสาว เปลือกหอยมุกเหล่านี้ใช้ทำงานประดับมุก นอกจากนั้นยังพบเปลือกหอยที่มีการตัด เจียรเป็นแผ่นเล็ก ๆ มีทั้งรูวงกลม รูปเหลี่ยม รูปม้วน และในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อเตรียมประดับแผ่นมุกลงในชิ้นงานที่เตรียมไว้

พื้นที่บริเวณนี้ ในอดีตเคยเป็นพื้นที่ด้านนอกวังท้ายวัดพระเชตุพนฯ วังที่ 1 ของกรมหมื่นเชษฐาธิเบนทร์ กำกับกรมช่างมุกและเป็นนางงานบูรณปฏิสังขรณ์พระอารามหลายแห่ง พระองค์เสด็จอยู่จนสิ้นพระชนม์ ต่อมารัชกาลที่ 5 พระราชทานให้เป็นวังของกรมหลวงอดิศรอุดมเดช ในตอนหลังพระองค์เสด็จไปสร้างวังอยู่ที่อื่น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดให้ซื้อที่วังนี้สร้างสถานที่สำหรับราชการ คือ กระทรวงพาณิชย์

เปลือกหอยมุกที่ขุดพบบริเวณมุมกำแพงวังกรมหมื่นเชษฐาธิเบนทร์

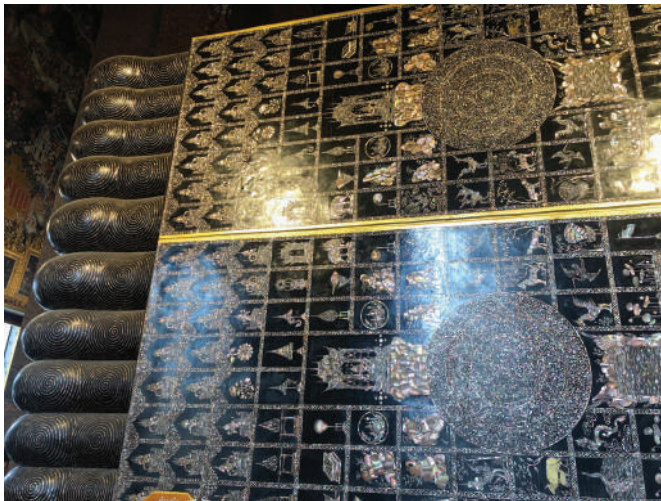

ตัวอย่างของเปลือกหอยมุกและชิ้นส่วนมุกที่พบ

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 เป็นรัชสมัยที่มีการสร้างบูรณะ ปฏิสังขรณ์ วัดวาอารามต่าง ๆ เป็นจำนวนมากในการสร้าง บูรณะ ปฏิสังขรณ์วัดนั้น งานประดับมุกเป็นงานประณีตศิลป์ที่มีความละเอียดอ่อน และเป็นงานช่างชั้นสูงใช้ในการประดับตกแต่งอาคารโดยเฉพาะการทำบานประตู บานหน้าต่าง ซึ่งเป็นงานศิลปะชั้นสูงใช้เพื่อสถาปนพระมหากษัตริย์หรือพระพุทธศาสนาเป็นสำคัญ

ณ ที่แห่งนี้ ในสมัยรัชกาลที่ 3 เคยเป็นที่ตั้งของวังกรมหมื่นเชษฐาธิเบนทร์ กรมหมื่นอมเรนทรภดินทร์ และกรมหมื่นมาตยาพิทักษ์ พระองค์ได้รับการยกย่องว่ามีฝีมือยอดเยี่ยมในงานประดับมุก และได้ฝากฝีมือกับบานประตูที่ถือว่าเป็นงานประดับที่เก่าแก่ที่สุดและงดงามที่สุด อย่างบานประตูประดับมุกที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม บานประตูนี้มีรูปลักษณะที่งดงามและมีลวดลายเรื่องราวแตกต่างจากไปบานประตูมุกรูปแบบเดิม วังท้ายวัดพระเชตุพนฯยังเป็นที่ประทับของเจ้านายที่ทรงกำกับกรมช่างมุกและช่างสิบหมู่ต่อมาอีกหลายพระองค์ เช่น พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นภูมินทรภักดี และพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นทิวากรวงศ์ประวัติ แต่ละพระองค์ล้วนมีความเกี่ยวข้องกับการซ่อมสร้างวัดพระเชตุพนฯ ทั้งสิ้น

ดังนั้น มุกที่พบในบริเวณนี้จึงมีความสัมพันธ์กับงานช่างประดับมุกในรัชกาลที่ 3-รัชกาลที่ 5 ก่อนจะเริ่มสร้างอาคารกระทรวงพาณิชย์ ในปี พ.ศ. 2463 และสร้างอาคารแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2465

ภาพไตรภูมิประดับมุกบนพระบาท พระพุทธไสยาส
วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

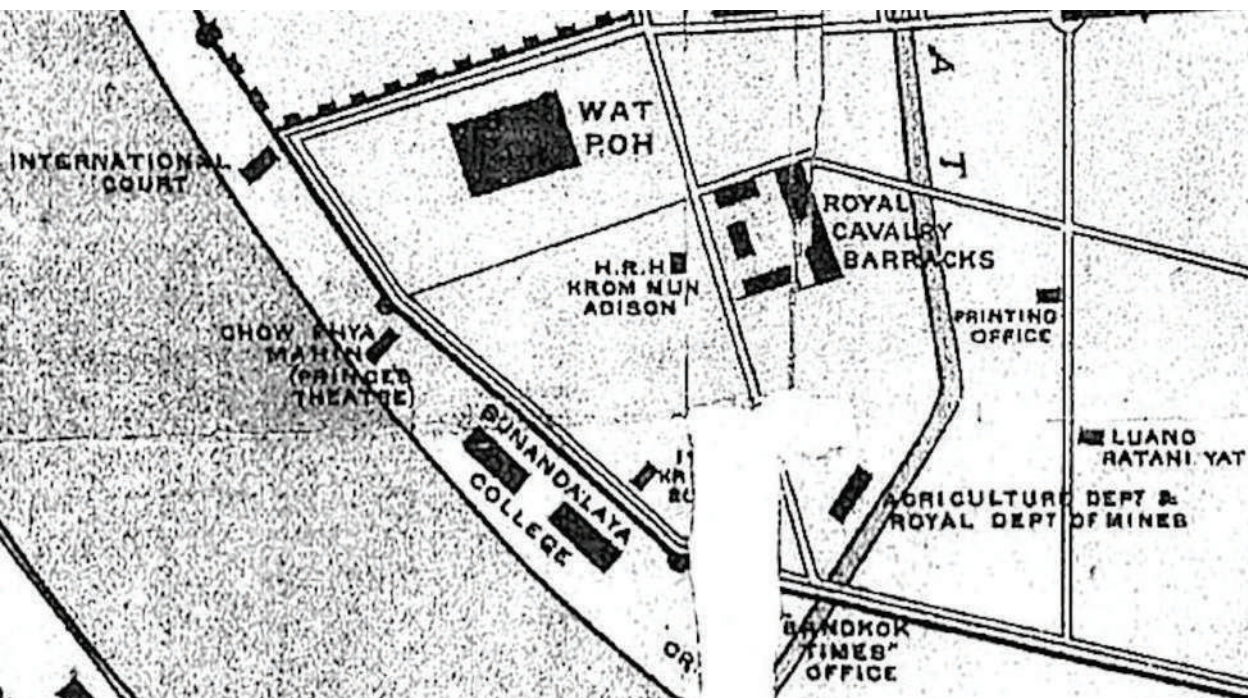
บานประตูประดับมุก วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม
คาดว่าเป็นฝีมืองานช่างประดับมุกจากวังท้ายวัดพระเชตุพนฯ

กรมหลวงอดิศรอุดมเดชกับการทหารม้า

ตอนต้นแผ่นดินรัชกาลที่ 5 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯ ให้จัดตั้งกรมมหาดเล็กรักษาพระองค์ ในขณะนั้นพระองค์โปรดให้พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าสุขสวัสดิ์ กรมหลวงอดิศรอุดมเดช รับราชการเป็นคะเตี๊ยะทหารมหาดเล็ก และต่อมาเป็นราชองครักษ์ประจำพระองค์เป็นพระองค์แรก ต่อมาราวปี พ.ศ. 2419 พระราชทาน วังท้ายวัดพระเชตุพนฯ แห่งนี้ แล้วในปี พ.ศ. 2435 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นผู้บังคับการกรมทหารหน้า (ปัจจุบันคือกรมทหารราบที่ 4)

และในปี พ.ศ. 2460 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระองค์ดำรงตำแหน่งเป็นผู้บัญชาการกรมจเรสัตว์พาหนะทหารบก และการทหารม้า อันนับได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของหน่วยทหารม้าสมัยใหม่ตามอย่างสากล เป็นครั้งแรก จนต่อมาขอพระราชทานนามพระองค์เป็นชื่อค่าย “อดิศร” เป็นศูนย์การทหารม้า ค่ายอดิศร จังหวัดสระบุรี

จากแผนที่เก่าสมัยรัชกาลที่ 5 พบว่าพื้นที่ฝั่งตรงกันข้ามกับวังของพระองค์ ยังเป็นที่ตั้งของกองทหารหน้าและโรงทหารม้า การพบหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับม้าทั้งแปรงขนม้า เกือกม้าจำนวนมากจากการขุดค้นบริเวณวังของพระองค์ได้พื้นที่เดิมของกระทรวงพาณิชย์ จึงมีความเกี่ยวข้องกับใช้พื้นที่แห่งนี้และเป็นเครื่องยืนยันความสนพระทัยและความเชี่ยวชาญเกี่ยวข้องกับม้าของพระองค์ได้เป็นอย่างดี

แผนที่กรุงเทพฯ สมัยปลายรัชกาลที่ 5-ต้นรัชกาลที่ 6
แสดงโรงทหารม้าที่ตั้งอยู่ฝั่งตรงข้ามกับวังของกรมหลวงอดิศรอุดมเดช

แปรงขนม้า ด้ามทำมาจากไม้ ขนาดยาว 15 เซนติเมตร

ตัวอย่างของเกือกม้าที่พบ

ภายในวังทำวัดพระเชตุพนฯ ยังขุดค้นพบกระดูกวัว ฝังเป็นโครง อย่างน้อย 4 โครง

โครงกระดูกวัวที่ขุดพบภายในวังท้ายวัดพระเชตุพนฯ

“

ลักษณะของเครื่องเคลือบที่พบ มี 2 ประเภท คือ เขียนลายสีน้ำเงินใต้เคลือบใส และเขียนสีบนเคลือบ รูปทรงภาชนะส่วนใหญ่ที่พบ ได้แก่ ประเภทชามมีฝา กาน้ำชา กระถางต้นไม้ ลวดลายที่ปรากฏบนเครื่องเคลือบ ส่วนใหญ่ ได้แก่ ลายเทพนม ลายเครื่องมงคล และอักษรของจีน

”

(รายงานการขุดค้นขุดแต่งทางโบราณคดีภายใน
พื้นที่กระทรวงพาณิชย์ (เดิม) คณะโบราณคดี
มหาวิทยาลัยศิลปากร พ.ศ.2549)

ข้าวของเครื่องใช้

จากการขุดค้นบริเวณรอบวังท้ายวัดพระเชตุพนฯ พบข้าวของเครื่องใช้ที่คาดว่าใช้ภายในวัง เช่น ภาชนะดินเผา ซึ่งเป็นหลักฐานทางโบราณคดีที่พบมากจากการขุดค้น ภาชนะดินเผาที่พบมีทั้งภาชนะดินเผาพื้นเมือง เครื่องถ้วยจากต่างประเทศ นอกจากนี้ ยังพบขวดแก้ว เครื่องแก้ว เหริยญโลหะ เป็นต้น ข้าวของเครื่องใช้ที่พบนี้มีทั้งสภาพสมบูรณ์ และแตกหัก พบกระจัดกระจายทั่วทั้งบริเวณ

ตัวอย่างเศษเครื่องถ้วยเงินที่ขุดพบ

ตัวอย่างข้าวของเครื่องใช้ที่ขุดค้นพบ

ภาชนะดินเผาพื้นเมือง

เป็นภาชนะดินเผาปั้นขึ้นรูปด้วยมือหรือแป้นหมุนอย่างง่าย ๆ สำหรับใช้ในครัวเรือน หุงต้ม หรือใช้ในชีวิตประจำวัน พบหลายรูปทรง ได้แก่ หม้อก้นกลม หม้อตาล หม้อทะนง ครก กระจ่างต้นไม้ ฝาหม้อ รูปแบบของภาชนะดินเผาพื้นเมืองลักษณะนี้ใช้สืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยอยุธยา

ตัวอย่างภาชนะดินเผาที่ขุดค้นพบ

“ ภาชนะแบบผิวเรียบ ขึ้นรูปด้วย
เป็นหมุน รูปทรงของภาชนะที่พบ
ได้แก่ หม้อตาล หม้อทะนน
ผางประทีป ลักษณะของตกแต่งภาชนะ
ด้วยการกดประทับลาย และขูดขีด
ลวดลายที่พบมีลักษณะเป็นแถบเส้นเฉียง
ซ้ายและขวา ลายสีเหลี่ยมขนมเปียกปูน

”

(รายงานการขุดค้นขุดแต่งทางโบราณคดีภายใน
พื้นที่กระทรวงพาณิชย์ (เดิม) คณะโบราณคดี
มหาวิทยาลัยศิลปากร พ.ศ.2549)

เครื่องถ้วยจีน

พบหลากหลายรูปทรง ส่วนใหญ่เป็นชาม ถ้วย จาน ไห ฝา ซ้อน ตกแต่งด้วยลายเขียนสีน้ำเงินใต้เคลือบเป็นส่วนใหญ่ เครื่องถ้วยจีนมีความสำคัญกับนักโบราณคดีมาก เพราะเป็นหลักฐานที่แสดงถึงการติดต่อกันระหว่างวัฒนธรรม และเครื่องถ้วยจีนมีอายุสมัยชัดเจนจึงใช้กำหนดอายุของแหล่งโบราณคดีได้ ซึ่งการพิจารณาเครื่องถ้วยต้องพิจารณาทั้งเนื้อดิน รูปทรงของภาชนะ น้ำเคลือบ และลวดลายการตกแต่ง รวมทั้งตราสัญลักษณ์ที่ปรากฏในเครื่องถ้วย

เครื่องถ้วยจีนที่พบในการขุดค้นในพื้นที่เดิมของกระทรวงพาณิชย์ มีบางชิ้นที่สามารถกำหนดอายุได้ช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 และส่วนใหญ่กำหนดอายุได้ในช่วงสมัยราชวงศ์ซิงและสมัยสาธารณรัฐ อายุราวพุทธศตวรรษที่ 24-25

เศษเครื่องถ้วยจีน เขียนอักษรสันสกฤตลายโอมทั้งด้านนอกและด้านในภาชนะ
จากกลุ่มเตาเต๋อฮั่ว เมืองเต๋อฮั่ว มณฑลฝูเจี้ยน
กำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ 24-25

เศษเครื่องถ้วยจีนลายคราม เขียนลายเห็ดหลินจือในช่องกระจก
จากกลุ่มเตาเต๋อฮั่ว เมืองเต๋อฮั่ว มณฑลฝูเจี้ยน
กำหนดอายุได้ราว พุทธศตวรรษที่ 24

เศษเครื่องถ้วยจีนลายคราม รูปทรงชาม
ลำตัวตอนล่างเขียนลายกลีบบัว ตอนบนเป็นลายดอกเบญจมาศ
จากกลุ่มเตาจิ้งเต๋อเจิ้น มณฑลเจียงซี
กำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ 24-25

โถลายครามที่มีฝาครอบ มีจุกบนฝาเป็นรูปสิงโต ลวดลายดอกอัญชันหรือลายดอกถั่ว (sweet pea) จากกลุ่มเตาจิ่งเต๋อเจิ้น มณฑลเจียงซี อายุราวพุทธศตวรรษที่ 25

เศษเครื่องถ้วยจีน เขียนสีบนเคลือบและใต้เคลือบ ตกแต่งด้วยการเขียนลายตารางสีแดง ลายกลีบบัวแดงและเขียว จากกลุ่มเตาเต๋อฮั่ว เมืองเต๋อฮั่ว มณฑลฝูเจี้ยน กำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ 23
 เศษเครื่องถ้วยจีนชนิดนี้ยังพบจากการขุดค้นคราวทำรถไฟใต้ดินสถานีสนามไชยด้วย

เศษเครื่องถ้วยจีนพบจากการขุดค้นในพื้นที่เดิมของกระทรวงพาณิชย์

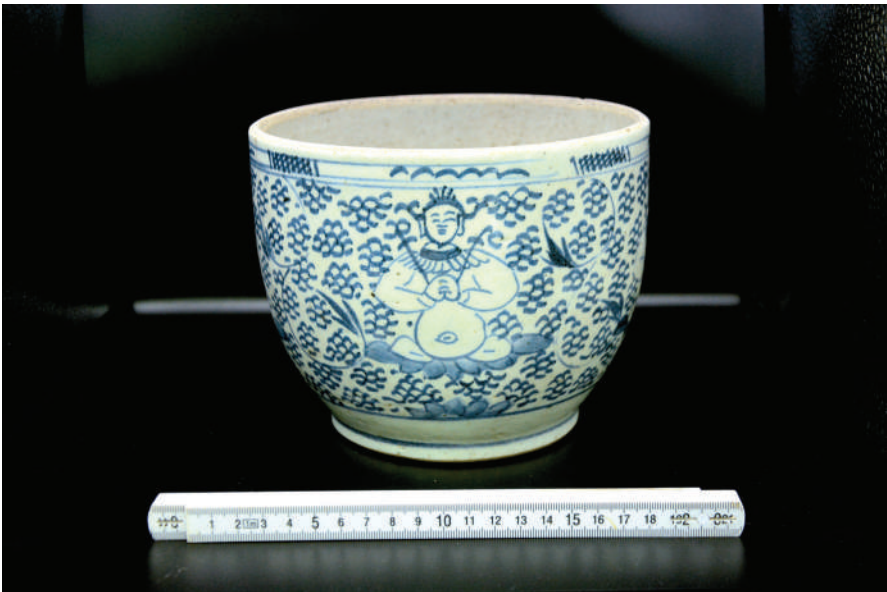
เศษเครื่องถ้วยจีนพบจากการขุดค้นคราวทำสถานีสนามไชย

ตัวอย่างเครื่องถ้วยจีนที่ขุดค้นพบ

“ เครื่องถ้วยฝรั่งนำเข้ามาจากต่างประเทศ
มีมากมายหลายหลายรูปแบบรูปทรง
การพบเครื่องถ้วยฝรั่งจำนวนมากนี้
สัมพันธ์กับเรื่องราวทางประวัติศาสตร์
ในช่วงเวลานั้น ”

(รายงานการขุดค้นขุดแต่งทางโบราณคดีภายใน
พื้นที่กระทรวงพาณิชย์ (เดิม) คณะโบราณคดี
มหาวิทยาลัยศิลปากร พ.ศ.2549)

เครื่องถ้วยฝรั่ง

เครื่องถ้วยประเภทนี้พบปริมาณไม่มาก พบในรูปทรงจานพิมพ์ลายสีน้ำเงิน ในช่วงรัชกาลที่ 5-รัชกาลที่ 6 เครื่องถ้วยอังกฤษเป็นที่นิยมมากในหมู่ชนชั้นสูง เครื่องถ้วยชิ้นสำคัญที่พบ คือ

จานเขียนลายพิมพ์ต้นวิลโลว์ (willow) ผลิตโดยบริษัท Wood & Sons เมือง Burslem ประเทศอังกฤษ บริษัท Wood & Sons ก่อตั้งในปี ค.ศ. 1865 (พ.ศ. 2408) โดย Absalom Wood และลูกชายชื่อ Thomas Francis Wood ต่อมาในปี ค.ศ. 1921 (พ.ศ. 2464) Thomas เข้ามาบริหารงานบริษัทอย่างเต็มตัว ทำให้กิจการผลิตเครื่องปั้นดินเผามีความรุ่งเรืองมากและกลายเป็นบริษัทชั้นนำด้านการผลิตเครื่องปั้นดินเผา

ลายวิลโลว์ เป็นลายที่นิยมมากในช่วงต้นศตวรรษ 1900 ส่งออกขายทั้งในประเทศและต่างประเทศ เป็นงานพิมพ์ลายภูมิทัศน์ที่มีศาลา อาคาร สะพาน เรือ และต้นวิลโลว์ ที่ได้รับอิทธิพลจากลวดลายแบบจีน แต่ผลิตโดยอังกฤษ ซึ่งบรรจุเรื่องราวตำนานความรักไว้ในภาพ

งานเขียนลายพิมพ์ต้นวิลโลว์ที่พบจากการขุดค้นมีสภาพแตกเป็นเศษ

งานเขียนลายพิมพ์ต้นวิลโลว์แบบสมบูรณ์ และตราสัญลักษณ์ของ
บริษัท Wood & Sons ด้านหลังจาน

เครื่องถ้วยอังกฤษและเนเธอร์แลนด์ที่พบจากขุดค้น

“

เครื่องแก้ว พบทั้งที่เป็นเศษ
และภาชนะเต็มใบ มีหลายรูปทรง
ขวดทรงสี่เหลี่ยม ขวดทรงกลม
จาน ถ้วย ฝา พบขวดน้ำหอมจาก
ประเทศฝรั่งเศส ส่วนมากเป็นสิ่งที่
นำเข้ามาจากต่างประเทศ

”

(รายงานการขุดค้นขุดแต่งทางโบราณคดีภายใน
พื้นที่กระทรวงพาณิชย์ (เดิม) คณะโบราณคดี
มหาวิทยาลัยศิลปากร พ.ศ.2549)

เครื่องแก้ว

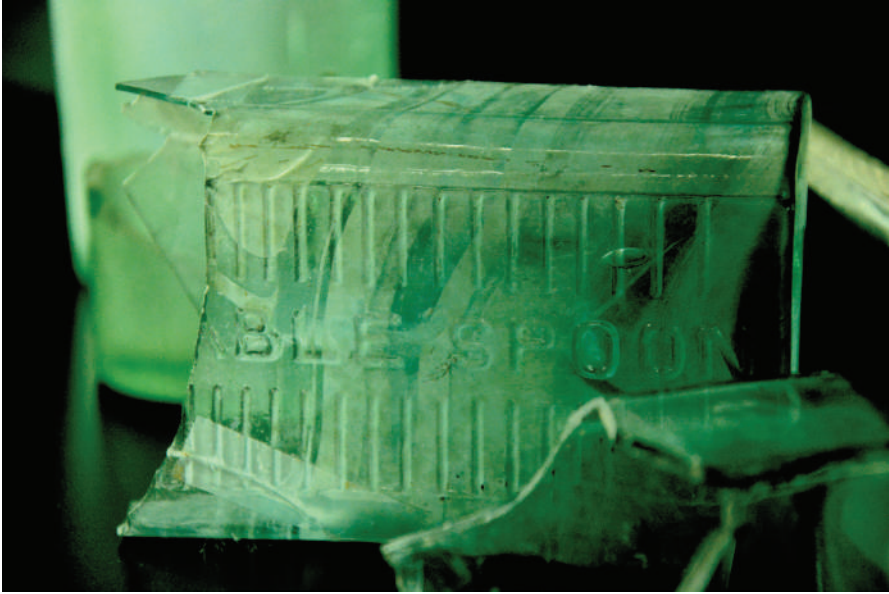
พบขวดแก้วรูปทรงต่าง ๆ ทั้งขวดเหล้า ขวดน้ำหอม ขวดยา จุกฝาปิด และเศษ แชนเดอเลียร์ บางขวดที่พบมีชื่อบริษัทติดอยู่ ทำให้สืบได้ว่าเป็นผลิตภัณฑ์ของประเทศใด อายุเท่าไร

เครื่องถ้วยอังกฤษและเนเธอร์แลนด์ที่พบจากขุดค้น

ขวดน้ำหอมของบริษัท Violet ประเทศฝรั่งเศส บริษัท Violet
ก่อตั้งขึ้น ปี ค.ศ. 1827 และยังคงดำเนินกิจการจนถึงทุกวันนี้

เครื่องแก้วจากต่างประเทศ

ชิ้นส่วนแซนเดอเลียร์

ขวดน้ำหอมจากฝรั่งเศส ผลิตจากบริษัท Fabergé
ปัจจุบันขวดน้ำหอมสีเขียวกลิ่นนี้ยังผลิตขายอยู่

ขวดหมึกจากอังกฤษ จากบริษัท Field's ink & gum

“ เครื่องประกอบสถาปัตยกรรมที่ชุดค้นพบ
ได้ดินสามารถนำไปสู่การสันนิษฐาน
รูปแบบสถาปัตยกรรมนั้น ๆ ได้ ”

(รายงานการชุดค้นชุดแต่งทางโบราณคดีภายใน
พื้นที่กระทรวงพาณิชย์ (เดิม) คณะโบราณคดี
มหาวิทยาลัยศิลปากร พ.ศ.2549)

เครื่องประกอบสถาปัตยกรรม

พบองค์ประกอบสถาปัตยกรรม เช่น หัวเสา โคนเสา ปูนปั้น นอกจากนี้ยังพบ ตะปูจีน ตะปูโลหะที่ใช้ในการก่อสร้าง เป็นต้น

ชิ้นส่วนเสาที่ขุดค้นพบ

ตะปูและเศษโลหะที่ขุดค้นพบ

ภาพถ่ายเก่าหอรัษฎากรพิพัฒน์ของกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ที่ทำการด้านพาณิชย์ในระยะแรก

3. รื้อวังท้ายวัดเชตุพนฯ สร้างกระทรวงพาณิชย์

การรื้อย้ายและปรับพื้นที่วังท้ายวัดพระเชตุพนฯ น่าจะเริ่มราวต้นพุทธศตวรรษที่ 2460 เมื่อระบบการบริหารราชการบ้านเมืองเปลี่ยนจากวังเจ้านายเป็นกระทรวง ให้กระทรวงมีหน้าที่บริหารจัดการบ้านเมืองในด้านต่าง ๆ จากเดิมเจ้านายที่เป็นเจ้ากระทรวงหรือเสนาบดีมักใช้วังของตนเป็นที่ทำการ เปลี่ยนมามีที่ทำการกระทรวงเป็นกิจลักษณะ วังเจ้านายที่มีอยู่เดิมจึงถูกรื้อออก โดยเฉพาะวังเจ้านายรอบ ๆ พระบรมมหาราชวังถูกรื้อแล้วสร้างเป็นกระทรวงขึ้นแทน

จากแต่เดิม ที่ทำการด้านการพาณิชย์ในระยะแรกใช้หอรัษฎากรพิพัฒน์ของกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ซึ่งอยู่ในบริเวณพระบรมมหาราชวังเป็นที่ทำการชั่วคราว ต่อมาจึงได้สร้างอาคารที่ทำการกระทรวง ในพื้นที่ตั้งของวังท้ายวัดพระเชตุพนฯ อันเป็นวังของกรมหลวงอดิศรอุดมเดช วังกรมหลวงบดินทรไพศาลโสภณ และวังกรมหมื่นทิวารวงศ์ประวดี ใกล้กับที่ทำการศาลาแยกธาตุในสังกัดกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ซึ่งตั้งอยู่ในพื้นที่วังกรมหมื่นภูมินทรภักดีที่ตั้งอยู่แต่เดิม

อาคารกระทรวงพาณิชย์เริ่มก่อสร้างในปี พ.ศ. 2463 แล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2465 พื้นที่และอาคารภายในกระทรวงพาณิชย์ใช้งานมาทั้งหมด 67 ปี จึงย้ายที่ทำการของกระทรวงพาณิชย์ไปสู่พื้นที่แห่งใหม่ในปี พ.ศ. 2532 โดยคณะรัฐมนตรีมีมติอนุมัติให้กระทรวงพาณิชย์ใช้ที่ดินราชพัสดุจำนวนเนื้อที่ 48 ไร่เศษ บริเวณตำบลบางกระสอบ อำเภอเมืองนนทบุรี จังหวัดนนทบุรี สำหรับก่อสร้างอาคารที่ทำการกระทรวงพาณิชย์แห่งใหม่

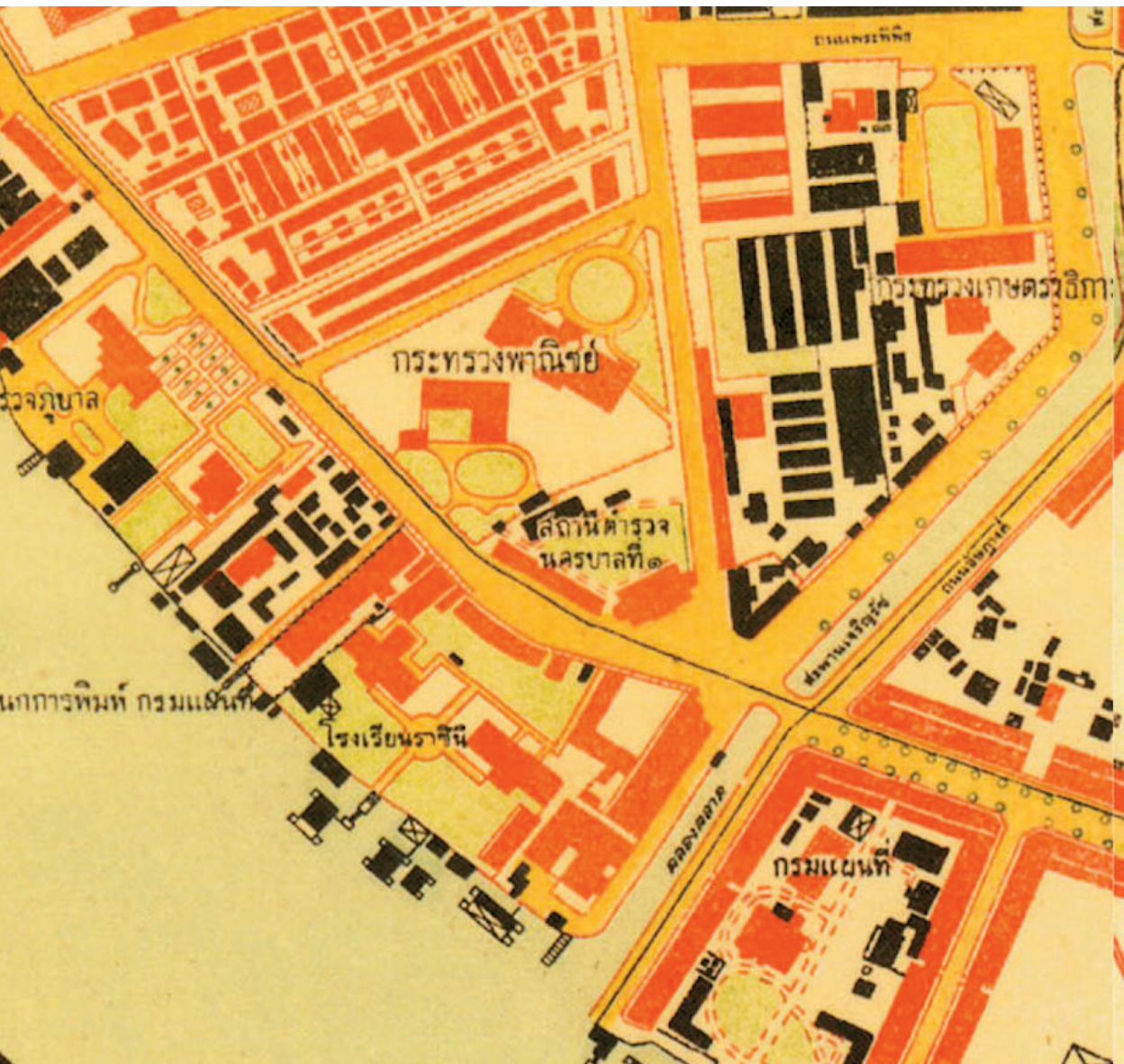
ความเป็นมาของกระทรวงพาณิชย์เริ่มมาจากการจัดตั้งกรมสถิติและพยากรณ์ เมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2458 ให้ขึ้นอยู่กับกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ เพื่อรวบรวมความรู้ต่าง ๆ ที่จะมาประกอบพระราชดำริ ต่อมามีการเพิ่มการพาณิชย์ จึงเปลี่ยนชื่อเป็น “กรมพาณิชย์และสถิติพยากรณ์” ต่อมาในปี พ.ศ. 2463 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 โปรดเกล้าฯ ให้ยกกรมพาณิชย์และสถิติพยากรณ์ซึ่งมีหน้าที่ด้านการพาณิชย์ขึ้นเป็นกระทรวง ให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ เสนาบดีกระทรวงมหาสมบัติ เป็นนายกแห่งสภาเผยแพร่พาณิชย์ นับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา กระทรวงพาณิชย์ จึงยกฐานะเป็นกระทรวง และย้ายที่ทำการมาอยู่บริเวณพื้นที่วังท้ายวัดพระเชตุพนฯ ตรงพื้นที่ชายธงถนนสนามไชย¹⁰

ในรัชกาลที่ 7 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้รวมสภาเผยแพร่พาณิชย์และกระทรวงคมนาคมเข้าด้วยกัน เปลี่ยนชื่อเป็น “กระทรวงคมนาคมและพาณิชย์การ” ตั้งแต่วันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2469 ก่อนจะเปลี่ยนชื่อใหม่เป็น “กระทรวงพาณิชย์และคมนาคม” เป็นกระทรวงสำคัญ อันมีพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระกำแพงเพชร อัครโยธิน ทรงดำรงตำแหน่งเป็นเสนาบดีกระทรวง

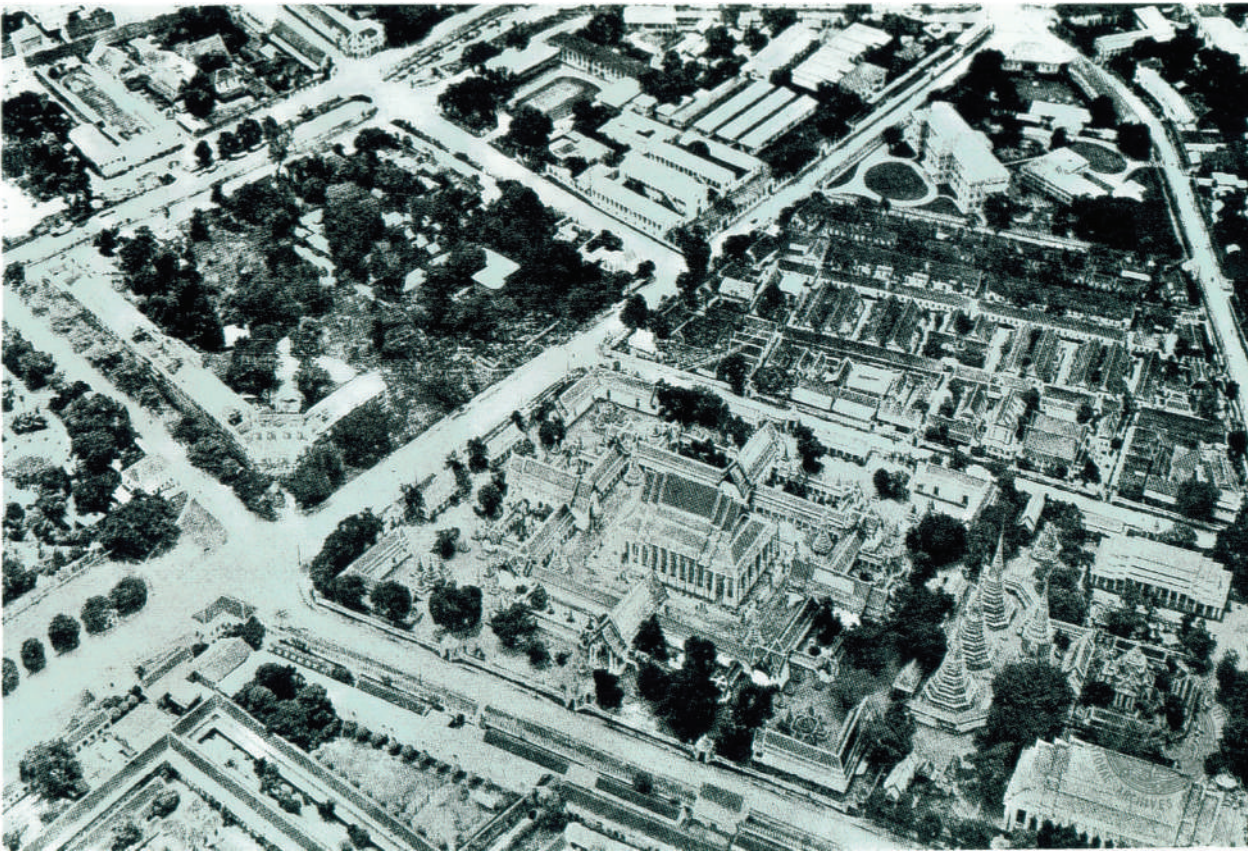
ภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ได้รวมกระทรวงเกษตรธิการ เปลี่ยนชื่อเป็น “กระทรวงเกษตรพาณิชย์การ” ก่อนจะมีการเปลี่ยนระบบการบริหารหน่วยงานภายในจนจัดตั้งเป็น “กระทรวงพาณิชย์” โดยบริบูรณ์ในปี พ.ศ. 2515¹¹

กระทรวงพาณิชย์ครั้งแรกสร้างในพื้นที่เดิมของวังท้ายวัดพระเชตุพนฯ

กระทรวงพาณิชย์ ในแผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. 2475

ภาพถ่ายเก่าบริเวณวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามและกระทรวงพาณิชย์

การรื้อย้ายและปรับพื้นที่วังท้ายวัดพระเชตุพนฯ ปรากฏเป็นหลักฐานทางโบราณคดีบริเวณสนามด้านหน้าอาคารกระทรวงพาณิชย์เป็นฐานรากของวังท้ายวัดพระเชตุพนฯ ซึ่งมีขอบเขตของแผ่นไม้และแนวอิฐก่อที่พบเป็นไปตามแผนผังของวังท้ายวัดพระเชตุพนฯ ในแผนที่เก่า นอกจากนี้ยังพบแนวตอม่อคอนกรีตที่ใช้รองรับถนนวงกลมที่สร้างมาแต่ครั้งรัชกาลที่ 6 พร้อมอาคารกระทรวงพาณิชย์

ตอม่อคอนกรีตที่ใช้รองรับถนนวงกลมที่สร้างพร้อมอาคารกระทรวงพาณิชย์ พบเป็นแนวตามวงกลมสี่เหลี่ยม

ตอม่อคอนกรีตที่ใช้รองรับถนนในผังวงกลมที่สร้างมาพร้อมกับ
อาคารกระทรวงพาณิชย์ในรัชกาลที่ 6

“

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ
เสนาบดีกระทรวงพาณิชย์พระองค์แรก
ผู้ทรงแก้ไขปรับปรุงภาษีสรรพากร รวบรวม
หน่วยงานจัดเก็บภาษีให้อยู่ในบังคับบัญชา
กระทรวงพาณิชย์

”

(รายงานการขุดค้นขุดแต่งทางโบราณคดีภายใน
พื้นที่กระทรวงพาณิชย์ (เดิม) คณะโบราณคดี
มหาวิทยาลัยศิลปากร พ.ศ.2549)

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ กับกระทรวงพาณิชย์

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ มีพระนามเดิมว่า พระองค์เจ้า กิตติภกรรวลักษณ์ ต้นสกุลกิตติภกร ทรงเป็นพระอัยกา (ปู่) ในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง และได้ดำรงตำแหน่งสำคัญหลายตำแหน่ง ได้แก่ อภิรัฐมนตรี องคมนตรี สมุหมนตรี ราชองครักษ์พิเศษ เสนาบดีกระทรวงพระคลัง มหาสมบัติ และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงพาณิชย์พระองค์แรก

พระอนุสาวรีย์ของพระองค์ตั้งอยู่ด้านหน้าอาคารกระทรวงพาณิชย์ เพื่อเฉลิมพระเกียรติและเป็นอนุสรณ์รำลึกถึงพระองค์

พระอนุสาวรีย์พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ
ด้านหน้าอาคารกระทรวงพาณิชย์

ภาพขณะที่ยังเป็นที่ตั้งของกระทรวงพาณิชย์

โถงบันไดไม้ภายในอาคารมีความงดงามมาก

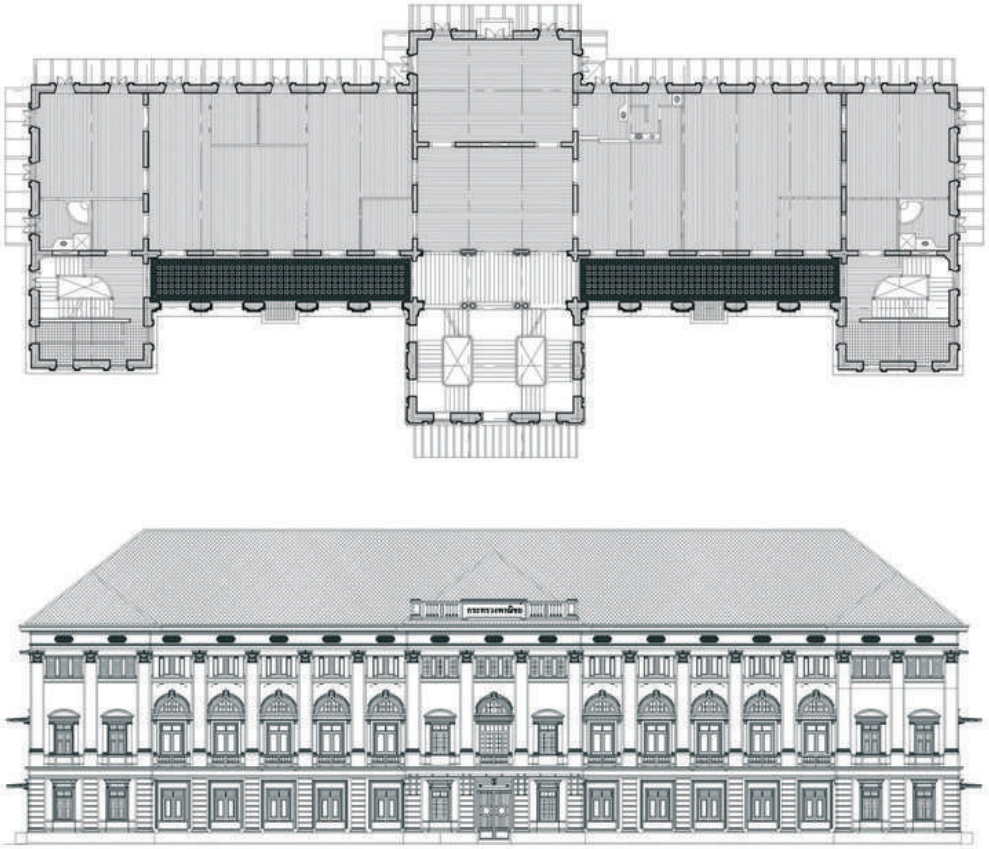
ภายในอาคารกระทรวงพาณิชย์ก่อนการปรับปรุงเป็นอาคารมิวเซียมสยาม

“

สถาปัตยกรรมกระทรวงพาณิชย์
สถาปัตยกรรมราชการสยาม
แบบตะวันตก สร้างขึ้นครั้งรัชกาลที่ 6

”

(รายงานการขุดค้นขุดแต่งทางโบราณคดีภายใน
พื้นที่กระทรวงพาณิชย์ (เดิม) คณะโบราณคดี
มหาวิทยาลัยศิลปากร พ.ศ.2549)

สถาปัตยกรรมอาคารกระทรวงพาณิชย์

มาริโอ ตามานโญ (Mario Tamagno) สถาปนิกชาวอิตาลี เป็นผู้ออกแบบอาคารที่ทำการกระทรวงพาณิชย์ และ วิตโตริโอ โนวี (Vittorio Novi) นายช่างจากเมืองมิลาน เป็นผู้ออกแบบลวดลายประดับอาคาร ตัวอาคารทั้งหมดได้เริ่มทำการก่อสร้างตั้งแต่ปี พ.ศ. 2463 แล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2465

อาคารกระทรวงพาณิชย์เป็นอาคาร 3 ชั้น มีผังรูปตัว E มีรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกแบบอิตาลีเรอเนซองส์ (Italian Renaissance) เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก ออกแบบด้วยความเรียบง่ายในผังแบบสมมาตร มีการประดับด้วยลวดลายปูนปั้นตามแบบศิลปะตะวันตก ภายในมีบันไดไม้ที่ไม่ได้ใช้เสาเป็นเครื่องรองรับ อันเป็นลักษณะโครงสร้างบันไดที่มีความงดงามยิ่ง

สถาปัตยกรรมอาคารกระทรวงพาณิชย์ครั้งปรับปรุงเป็นอาคารมิวเซียมสยามแล้ว

โถงทางเดินภายในอาคาร

ศาลาแยกธาตุ

ศาลาแยกธาตุเริ่มก่อตั้งปี พ.ศ. 2434 ในชื่อ สถานปฏิบัติการวิเคราะหฺ์แร่ หรือ ห้องแยกแร่ ในสังกัดกรมราชโลหกิจและภูมิวิทยา ก่อนจะย้ายสังกัดและเปลี่ยนชื่ออีกหลายครั้ง และปรับเป็น ศาลาแยกธาตุ ในกรมพาณิชย์และสถิติพยากรณ์ เมื่อปี พ.ศ. 2461¹² โดยมีจุดมุ่งหมายคือการนำทรัพยากรธรรมชาติภายในประเทศมาผลิตสร้างเป็นสินค้าใหม่ ๆ ส่งขายต่างประเทศ และยังทำหน้าที่บริการตรวจสอบวิเคราะห์แร่ธาตุ สารเคมีให้แก่หน่วยงานต่าง ๆ

ศาลาแยกธาตุในอดีต

ศาลาแยกธาตุในอดีต

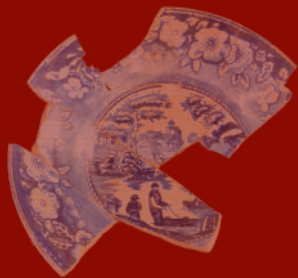
ภายในอาคารมีเครื่องมือทดลองทางวิทยาศาสตร์นำสมัยมากในยุคนั้น โดยมี ดร.อาร์ เลิศสิงห์ ที่ปรึกษาแยกธาตุ เป็นผู้เลือกสรรเครื่องมือ หลายชิ้นส่งตรงมาจากประเทศอังกฤษ กิจการของศาลาแยกธาตุดำเนินการต่อเนื่องจนในต่อมา พ.ศ. 2478 ศาลาแยกธาตุยกขึ้นเป็นกรมวิทยาศาสตร์จวบจนปัจจุบัน

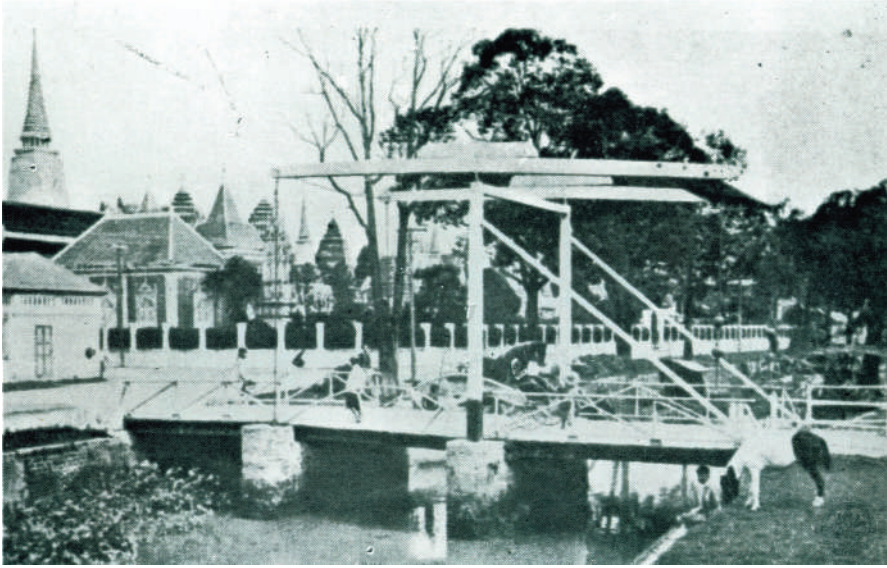
ศาลาแยกธาตุก่อนการรื้อถอน

ย้อนภาพอดีต 100 ปี
พื้นที่รอบกระทรวงพานิชย์

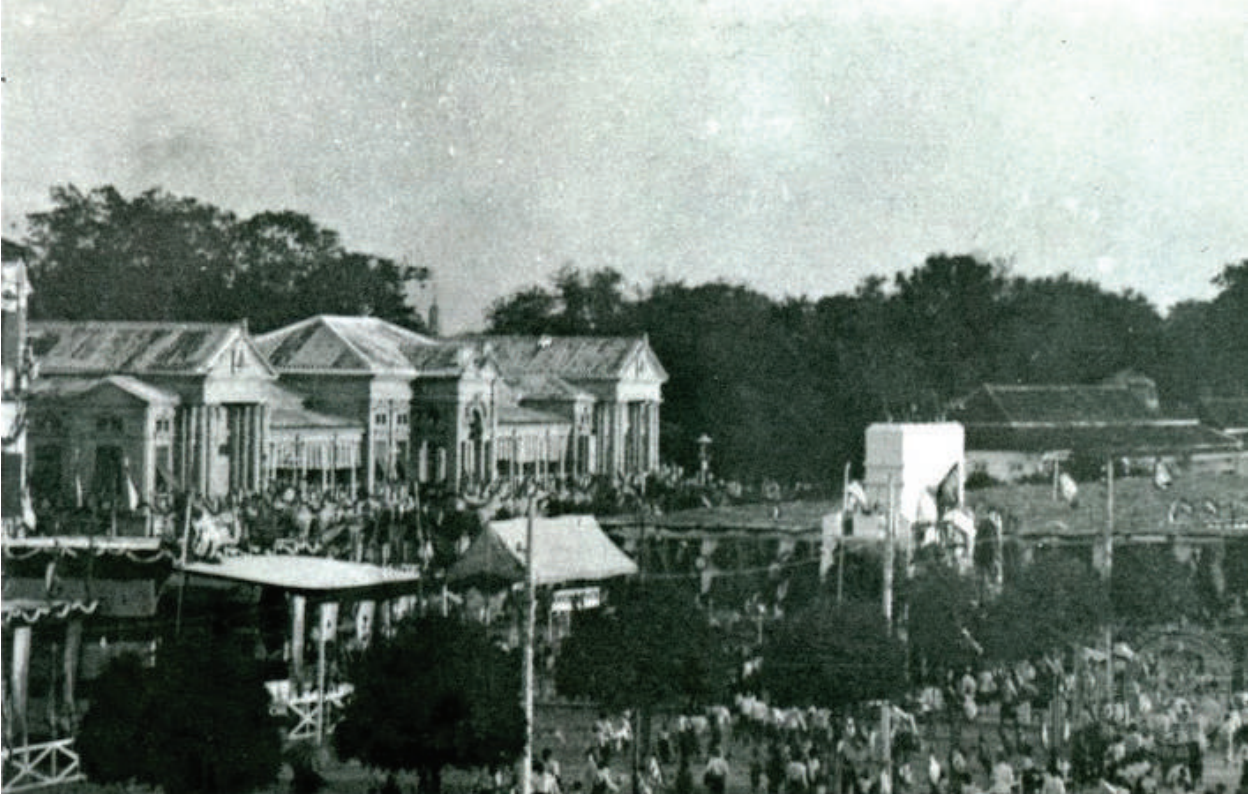
ย้อนภาพอดีต 100 ปี พื้นที่รอบกระทรวงพาณิชย์

สะพานหก สะพานข้ามคลองคูเมืองเดิมหลังวัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม

ครั้งต้นกรุง ผู้คนยังนิยมสัญจรด้วยเรือกันโดยมาก จะมีสะพานที่สร้างเสาวางทาง ก็จะเป็นการไม่สะดวก สมัยรัชกาลที่ 4 ได้รับวิทยากรจากประเทศเนเธอร์แลนด์เข้ามา ปรับปรุงเป็นสะพานไม้สามารถยกทกขึ้นทกลงได้ ให้เรือในคลองผ่านไปมาได้สะดวก จึงเรียกกันว่า “สะพานหกแบบวิลันดา” เพราะประยุกต์แบบมาจากสะพานข้ามคลองในวิลันดาหรือประเทศเนเธอร์แลนด์¹³

สะพานหกแห่งนี้ เป็นสะพานจำลอง เนื่องจากสะพานเดิมผุพังลงและรื้อออกไปนานแล้ว จนเมื่อปี พ.ศ. 2525 รัฐบาลได้สะพานหกขึ้นไว้ตามแบบเดิม เนื่องในสมัยสมโภชน์กรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี เปิดเมื่อวันที่ 29 กรกฎาคม พ.ศ. 2530 แต่ตำแหน่งคลาดเคลื่อนจากสะพานเดิมเล็กน้อย

พระราชวังสราญรมย์

พระราชวังสราญรมย์สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4 มีพระราชประสงค์สร้างไว้เพื่อประทับหลังมอบพระราชสมบัติแก่พระโอรสแล้ว แต่ยังไม่ทันแล้วเสร็จเสด็จสวรรคตเสียก่อน เมื่อแล้วเสร็จในรัชกาลที่ 5 จึงพระราชทานให้พระราชนัดดาในรัชกาลที่ 4 ใช้เป็นที่ประทับชั่วคราว และใช้เป็นที่ทำการของกระทรวงการต่างประเทศ และเป็นที่รับรองแขกบ้านแขกเมืองอยู่หลายพระองค์ เช่น เจ้าชายแห่งญี่ปุ่น มกุฎราชกุมารแห่งรัสเซีย เจ้าชายจอร์จแห่งกรีซ ต่อมาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นที่ประทับของรัชกาลที่ 6 เมื่อครั้งเป็นสยามมกุฎราชกุมาร เมื่อขึ้นครองราชย์แล้วจึงได้พระราชทานให้ใช้เป็นที่ทำการของกระทรวงการต่างประเทศ มาจนถึง พ.ศ. 2535 จึงย้ายกระทรวงการต่างประเทศไป ณ อาคารถนนศรีอยุธยา ปัจจุบันใช้เป็นพิพิธภัณฑ์ประวัติศาสตร์การทูตไทย และสถาบันฝึกอบรมข้าราชการกระทรวงการต่างประเทศ ส่วนวังสราญรมย์ที่ติดกับพระราชอุทยานสราญรมย์ ถูกก่อสร้างเป็นทำเนียบของคมนตรี และอาคารราชเลขาธิการ และใช้เป็นที่ทำการของคณะองคมนตรีในปัจจุบัน

ท่าเตียนและวัดโพธิ์ มุมสูงจากฝั่งธนบุรี

เดิมสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีใช้บริเวณนี้เป็นที่ตั้งโรงเรือบลวง ครั้นถึงรัชกาลที่ 1 รัชองค์แล้วสร้างวังสำหรับพระเจ้าลูกเธอหลานเธอเป็นที่ประทับมาจนถึงรัชกาลที่ 4 เมื่อวังว่างลงจึงใช้สร้างคลังสินค้า และโรงวิเสท ต่อมาเกิดเพลิงไหม้จนเตียนโล่งไปถึงท่าวัดโพธิ์ เจ้านายต่างเสด็จออกไปประทับที่อื่น ที่วังจึงว่างเป็นที่หลวงอย่างเดิม ทั้งนี้ “ท่าเตียน” อาจมาจาก “ฮาเตียน” ชื่อเมืองญวนก็ได้ เนื่องจากชาวเวียดนามที่อพยพมา เคยอยู่อาศัยกันที่นี่ แม้ในรัชกาลที่ 4 จะได้สร้างตึกศาลชำระความต่างประเทศ ตึกที่พักอาศัยของข้าราชการ ตลาดร้านค้าต่าง ๆ เรียกนามเป็นทางการว่า “ท่าศาลต่างประเทศ” ก็ตาม แต่คนทั่วไปยังคงเรียกว่า “ท่าเตียน” สืบมาจนปัจจุบัน¹⁴

วังจักรพงษ์

วังหรือบ้านจักรพงษ์ (วังท่าเตียน) สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิษณุโลกประชานารถ ทรงสร้างไว้เป็นท่าเรือส่วนพระองค์ และสร้างพระตำหนักไว้สำหรับประทานเป็นวังของพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ เมื่อราวปี พ.ศ. 2452 เป็นอาคารตึกสไตล์อิตาเลียนวิลล่า ต่อมาปี พ.ศ. 2462 สมเด็จพระเจ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานารถสิ้นพระชนม์ วังท่าเตียนเป็นที่ประทับของพระชายา เมื่อทรงเสกสมรสใหม่ วังจึงว่างลง จนปี พ.ศ. 2481 พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ เสด็จกลับประเทศไทย วังท่าเตียนจึงได้รับการปรับปรุงเป็นที่ประทับสืบมา

ปัจจุบัน วังจักรพงษ์หรือบ้านจักรพงษ์ ได้รับการดูแลรักษาอย่างดีและเป็นที่พักของทายาท คือหม่อมราชวงศ์นคริศา จักรพงษ์ นอกจากนี้ภายในบริเวณบ้าน ยังเป็นที่ทำการของสำนักงานกองมรดกของพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ มูลนิธิ “จักรพงษ์มูลนิธิ” “บริษัท ไทยนิธิ จำกัด”¹⁵ และโรงแรมขนาดเล็กในชื่อ “จักรพงษ์วิลล่า”

กระทรวงเกษตรธิการ และ หอทะเบียนที่ดิน
ถนนราชินี แล ถนนพระพิทักษ์
เชิงสะพานอุบลรัตน์

MINISTRY OF LANDS AND AGRICULTURE
AND THE
LAND RECORDS DEPARTMENT.
RAJINI AND PHRA BIDAKS ROADS,
AT THE FOOT OF UBOL RATANA BRIDGE

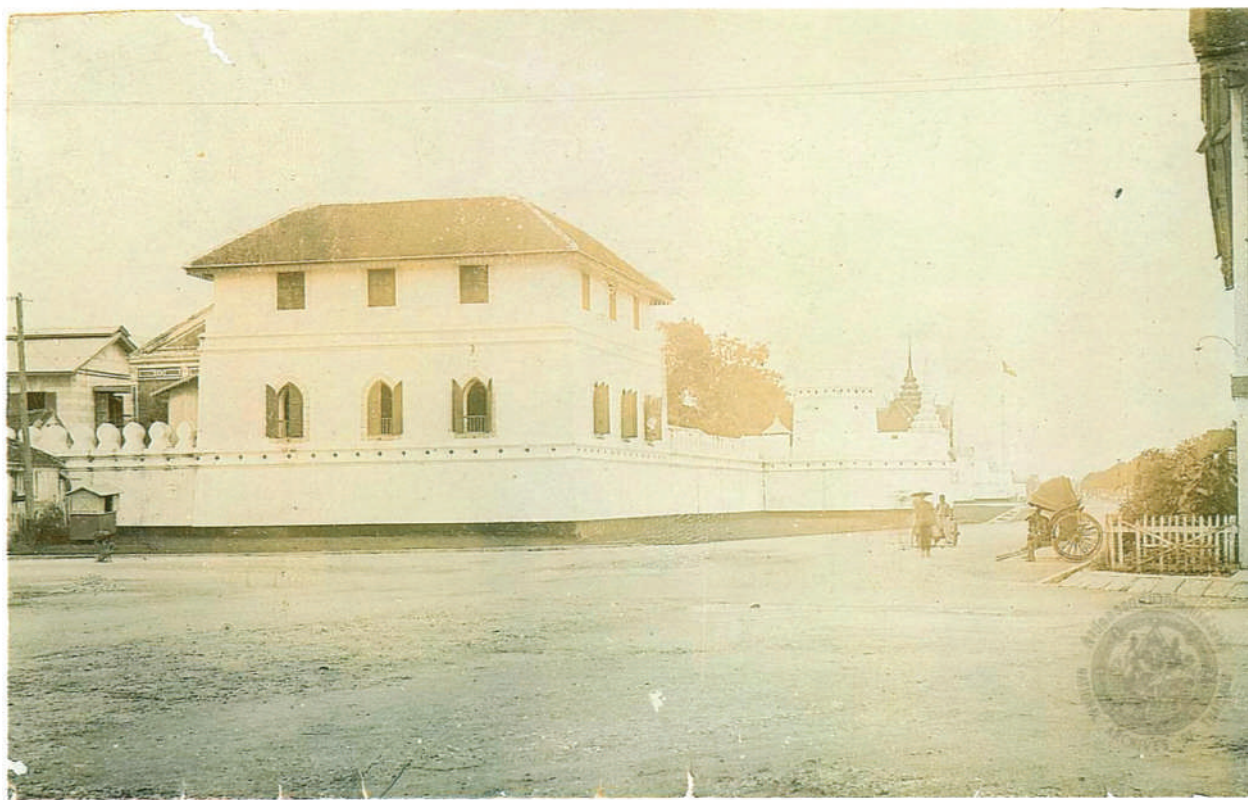

กระทรวงเกษตรธิการและหอทะเบียนที่ดิน เชิงสะพานอุบลรัตน์

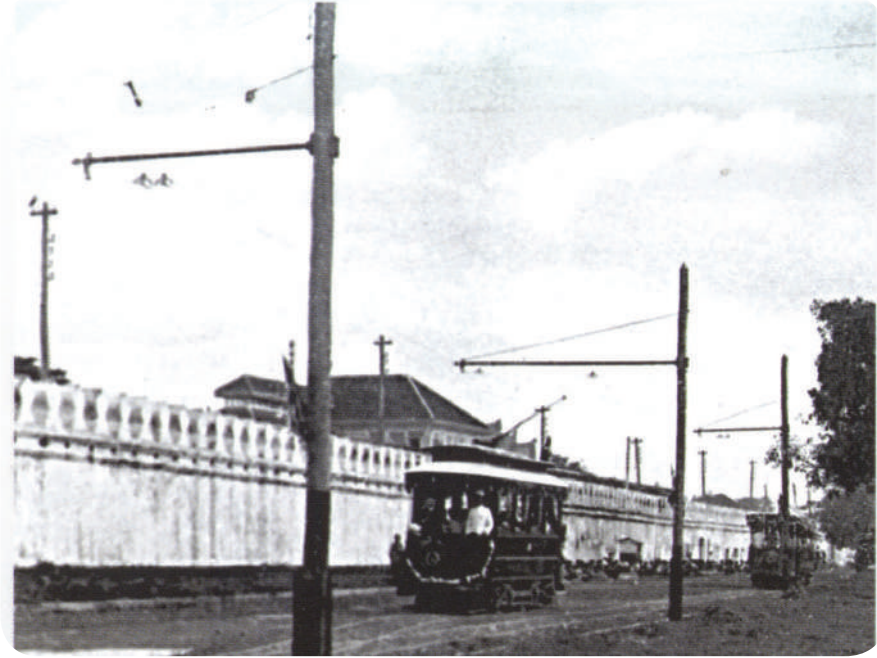
กระทรวงเกษตรธิการตั้งอยู่ริมคลองตลาด อาคารใช้เป็นสถานที่ราชการหลายกระทรวง ในวันที่ 17 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2444 ได้จัดตั้งหอทะเบียนที่ดินขึ้นในกระทรวงเกษตรธิการ อาศัยอยู่ชั้นล่างของกระทรวงเกษตรธิการ เป็นแห่งที่สองต่อจากหอทะเบียนที่ดินเมืองกรุงเทพฯในพระราชวังบางปะอิน และในปัจจุบันใช้เป็นสำนักงานที่ดินกรุงเทพมหานคร

เดิมมีหน้าที่เฉพาะออกโฉนดที่ดินและจดทะเบียนที่ดินที่มีการโอน จำนวนขายฝากเท่านั้น แต่ต่อมาเมื่อวันที่ 1 ธันวาคม พ.ศ. 2497 หน้าที่ของหอทะเบียนที่ดินกว้างขวางมากขึ้นกว่าเดิม คือเพิ่มหน้าที่จัดที่ดินให้แก่ประชาชน ดูแลรักษาที่ดินอันเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดิน ควบคุมที่ดินของนิติบุคคลต่าง ๆ ตลอดจนควบคุมการค้าที่ดินและอื่น ๆ อีกมาก จึงได้เปลี่ยนชื่อมาเป็น “สำนักงานที่ดินจังหวัด” ตั้งแต่วันที่ 1 ธันวาคม พ.ศ. 2497 เป็นต้นมา¹⁶

ถนนสนามไชย

ถนนสนามไชยเมื่อครั้งมีรถราง

ถนนสนามไชยเป็นถนนเส้นสำคัญมาตั้งแต่รัชกาลที่ 1 เดิมชื่อถนนหน้าจักรวรรดิ
วังหลวง เป็นทางเสด็จพระราชดำเนิน เริ่มตั้งแต่กำแพงพระบรมมหาราชวังด้านทิศ
ตะวันออกไปทางใต้ และสิ้นสุดที่ท้ายวัดพระเชตุพนฯ¹⁷ เดิมเป็นถนนดินถนนทราย
ใช้อิฐเรียง ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 ถนนสนามไชยเป็นถนนสายแรกที่ปรับปรุงใหม่
ตามอย่างตะวันตก ถนนสนามไชยเป็นสายหลักที่ใช้ประกอบพระราชพิธีสำคัญในอดีต เช่น
พระราชพิธีแห่พระบรมศพไปยังพระเมรุมาศ หรือพิธีแห่พระศรีศากยมุนีจากท่าพระ
ไปยังวัดสุทัศนเทพวราราม และยังเป็นเส้นทางรถราง ต่อมา พ.ศ. 2443 มีรถราง
สายสามเสนเพิ่มขึ้น¹⁸ เป็นรถรางที่แล่นผ่านถนนสนามไชยไปสุดที่ศาลาแดง เชื่อม
ความเจริญจากตัวเมืองไปสู่ย่านความเจริญแห่งใหม่ทางด้านตอนใต้ของกรุงรัตนโกสินทร์

ถนนอิษฎางค์

เมื่อมีการปรับปรุงถนนใหม่ตามวิทยาการตะวันตกสมัยรัชกาลที่ 5 ถนนอิษฎางค์ เลียบคลองคูเมืองเดิมด้านนอกตั้งแต่ปากคลองตลาดไปจนถึงถนนบุญศิริได้รับการปรับปรุง ขึ้นใหม่ เกือบตลอดถนนเป็นที่ตั้งของอาคารร้านค้า เป็นตึกแถว 2 ชั้น¹⁹ ตามแบบ สถาปัตยกรรมยุโรปที่นิยมในสมัยรัชกาลที่ 5 แต่เดิมนั้น ตึกตรงเชิงสะพานอุบลรัตน์ เคยเป็นห้างบาโรบราวน์ ขายรถยนต์มาก่อน บริเวณหัวมุมถนนจักรเพชรเชิงสะพานเจริญรัช เป็นห้างสามเหลี่ยม จำหน่ายเครื่องเรือยนต์ เครื่องยนต์จุดระเบิด และเครื่องยนต์ต่าง ๆ มีผู้คนเดินซื้อของกันขวักไขว่ เป็นย่านร้านค้าร้านตลาดที่คนนิยมมาซื้อข้าวของ แม้ปัจจุบัน ถนนอิษฎางค์จะปรับเปลี่ยนไปเป็นแหล่งขายเครื่องอุปกรณ์ไฟฟ้าและเครื่องเสียง ซึ่งก็ ยังมีผู้คนเดินจับจ่ายซื้อของพลุกพล่านอยู่ตลอดมา

บทสรุป

บทสรุป

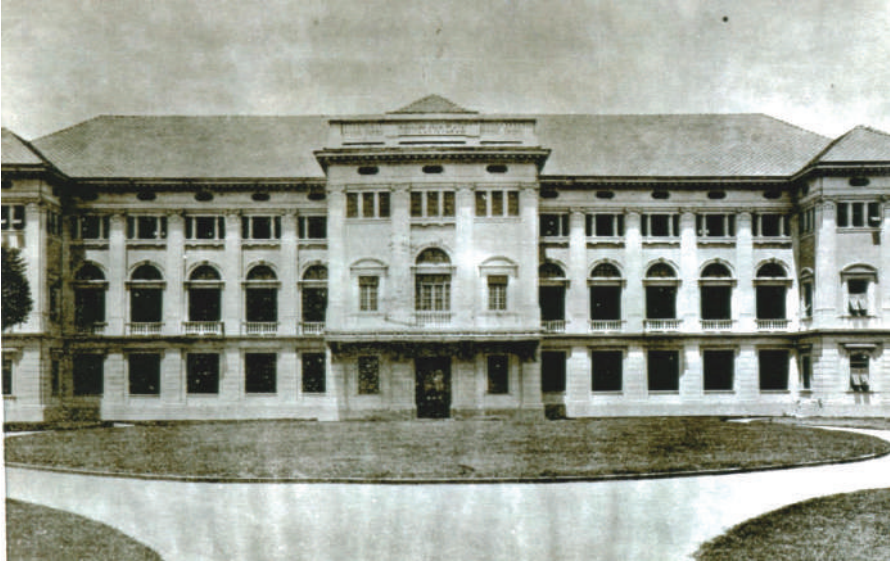
มิวเซียมสยาม ภายใต้สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ (สพร.) ตั้งอยู่ในพื้นที่ใจกลางกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์โบราณคดีที่บรรจุเรื่องราวมากมายในอดีต การขุดค้นทางโบราณคดีเริ่มต้นขึ้นในปี พ.ศ. 2549 เพื่อสร้างความรู้ด้านโบราณคดี และนำมาใช้เป็นฐานในการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่อย่างสร้างสรรค์

หลักฐานทางโบราณคดีที่พบเป็นตัวแทนความทรงจำแห่งอดีตกาล เรื่องราวการสร้างบ้านเมืองมาแต่ครั้งสมัยอยุธยา ป้อมเมืองบางกอกหรือป้อมวิไชยเอนทร์เคยตั้งตระหง่านอยู่บนพื้นที่แห่งนี้ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ ฝรั่งเศสเคยมาสร้างป้อมและตั้งฐานทัพไว้ หวังได้เมืองบางกอก ประตูลูกกรุงศรีอยุธยา ให้เป็นที่ตั้งฐานกำลังมั่นและเมืองท่าการค้าแห่งใหม่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภายใต้กองกำลังของตน ต่อมาฝ่ายทหารสมเด็จพระเพทราชาขับไล่ทหารฝรั่งเศสออกไป ทำให้ป้อมถูกทิ้งร้างและรื้อไปในที่สุด ซากป้อมปรากฏยังปรากฏอยู่ใต้ดินเป็นประจักษ์พยานสำคัญครั้งกรุงเก่า

เมื่อครั้งเป็นวังท้ายวัดพระเชตุพนฯ เจ้านายหลายพระองค์เคยประทับ ณ ที่แห่งนี้ โบราณวัตถุสถานที่ได้ขุดค้นพบบอกเล่าเรื่องราวกิจกรรมวิถีชีวิตที่เกิดขึ้นภายในวัง ทั้งเรื่องกิจการงาน อาหารการกิน ลำดับเวลาการสร้างวัง ข้าวของเครื่องใช้ที่เคยหยิบจับใช้สอย ฐานรากวงเจ้านายและเรือนเล็กเรือนน้อยยังทับซ้อนไปมาอยู่ใต้ดิน

เมื่อตั้งกระทรวงพาณิชย์ อาคารที่ทำการกระทรวงถูกสร้างขึ้นภายใต้สถาปัตยกรรมแบบตะวันตก ทั้งการวางผังและรูปแบบของอาคาร เพื่อตอบรับการบริหารงานแบบกระทรวง กรม กองแทนที่ใช้วังเจ้านายมาแต่เดิม จากเดิมพื้นที่ตรงนี้เคยมีแค่อาคารที่ทำการกระทรวง ต่อมาสร้างศาลาแยกธาตุ และอาคารอื่น ๆ จนเต็มพื้นที่ จนที่สุดแล้วกระทรวงพาณิชย์ได้ย้ายออกไป เพื่อจัดตั้งมิวเซียมสยามอย่างที่เห็นในปัจจุบัน

มิวเซียมสยาม : พิพิธภัณฑ์การเรียนรู้ ที่จัดตั้งขึ้นภายใต้สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ (สพร.) เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้นอกห้องเรียนแนวใหม่ จึงไม่ได้สร้างความรู้ให้กับสาธารณชนด้วยนิทรรศการเฉพาะในตัวพิพิธภัณฑ์เท่านั้น แต่รากฐานความเป็นมาของพื้นที่แห่งนี้ ถูกไขออกด้วยการดำเนินงานทางโบราณคดี ทำให้พบเรื่องราวแห่งอดีตกาลที่สะท้อนผ่านโบราณวัตถุสถานที่ขุดซ่อนอยู่ในผืนดิน จนเกิดความรู้และนำมาสู่การเรียนรู้แบบใหม่ ๆ ซึ่งการเรียนรู้อดีตไม่ได้ล้าสมัยแต่กลับทำให้คนปัจจุบันเข้าใจความเป็นมาและพร้อมจะก้าวต่อไปด้วยฐานที่มั่นคง และนี่เป็นหนึ่งในแนวคิดของมิวเซียมสยาม ภายใต้สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ (สพร.) ในปัจจุบันนี้

กระทรวงพาณิชย์ครั้งแรกสร้าง พ.ศ. 2465

กระทรวงพาณิชย์เมื่อแรกขุดค้น พ.ศ. 2549

รายการอ้างอิง

1. นิโกลาส์ แชรแวงส, ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม, แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร (พระนคร : ก้าวหน้า, 2506), 63.
2. ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 80 จดหมายเหตุฟอร์บิง (พระนคร : กรมศิลปากร, 2509), 106-121.
3. เอนเยลเบิร์ต แกมเฟอร์, ไทยในจดหมายเหตุแกมเฟอร์, แปลโดย อ. สายสุวรรณ (ธนบุรี : โรงพิมพ์เจริญสิน, 2508), 13-26.
4. สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, ประชุมพงศาวดารภาคที่ 26 เรื่องตำนานวังเก่า (พระนคร : กรมศิลปากร, 2513), 11.
5. กรมหลวงนรินทรเทวี, จดหมายเหตุความทรงจำของกรมหลวงนรินทรเทวี (พ.ศ. 2310-2381) และพระราชวิจารณ์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พิมพ์ครั้งที่ 6 (กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2526) (พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในงานพระราชทานเพลิงศพ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวาปีนุชบากร, วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 26 มีนาคม พ.ศ. 2526), 22.
6. คณะกรรมการโครงการชำระและจัดพิมพ์เผยแพร่หนังสือชุดประชุมพงศาวดาร, ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 5 (กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2542.)
7. คณะกรรมการโครงการชำระและจัดพิมพ์เผยแพร่หนังสือชุดประชุมพงศาวดาร, ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 5 (กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2542), 302.
8. คณะกรรมการโครงการชำระและจัดพิมพ์เผยแพร่หนังสือชุดประชุมพงศาวดาร, ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 4 (กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2542), 194.

9. คณะกรรมการโครงการชำระและจัดพิมพ์เผยแพร่หนังสือชุดประชุมพงศาวดาร, **ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 5** (กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2542), 357.
10. บริษัท ศิวกรการช่าง จำกัด, การอนุรักษ์กระทรวงพาณิชย์ (เดิม) โครงการอนุรักษ์และพัฒนาอาคารกระทรวงพาณิชย์ (เดิม) เพื่อจัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ แห่งที่ 1 สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ (สพร.) (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สมาพันธ์, 2550.), 65-97.
11. บริษัท ศิวกรการช่าง จำกัด, การอนุรักษ์กระทรวงพาณิชย์ (เดิม) โครงการอนุรักษ์และพัฒนาอาคารกระทรวงพาณิชย์ (เดิม) เพื่อจัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ แห่งที่ 1 สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ (สพร.), 123-125.
12. บริษัท ศิวกรการช่าง จำกัด, การอนุรักษ์กระทรวงพาณิชย์ (เดิม) โครงการอนุรักษ์และพัฒนาอาคารกระทรวงพาณิชย์ (เดิม) เพื่อจัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ แห่งที่ 1 สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ (สพร.), 138.
13. นางน้อย ศักดิ์ศรี, หม่อมราชวงศ์ และคณะ, องค์ประกอบทางกายภาพกรุงรัตนโกสินทร์, พิมพ์ครั้งที่ 1 (เนื่องในวโรกาสเฉลิมฉลองสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี) (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534), 254-255.
14. กรมศิลปากร, **จดหมายเหตุการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์** (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2525), 626-628.
15. กรมศิลปากร, **จดหมายเหตุการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์**, 199.
16. สอาด ชมบุญ และคณะ, **รวมบทความกรมที่ดิน 100 ปีกรมที่ดิน** (นนทบุรี : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, 2543), 31.
17. นางน้อย ศักดิ์ศรี, หม่อมราชวงศ์ และคณะ, องค์ประกอบทางกายภาพกรุงรัตนโกสินทร์, 119.
18. คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย, **ประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม 2 พ.ศ. 2475-ปัจจุบัน**, (กรุงเทพฯ : กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, 2525), 320-322.
19. กรมศิลปากร, **จดหมายเหตุการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์**, 557-558.

มิวเซียมสยาม

ภายใต้สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ (สพร.)

ตั้งอยู่ในพื้นที่ใจกลางกรุงรัตนโกสินทร์

เป็นพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์โบราณคดี

ที่บรรจุเรื่องราวมากมายในอดีต

การขุดค้นทางโบราณคดีเริ่มต้นขึ้นในปี พ.ศ. 2549

เพื่อสร้างความรู้ด้านโบราณคดี และนำมาใช้เป็นฐาน

ในการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่อย่างสร้างสรรค์

สำนักนายกรัฐมนตรี

okmd

ISBN: 978-616-8162-10-1

9 786168 162101